

EBÜ'L-BEREKÂT EN-NESEFÎ VE ADUDÜDDÎN EL-ÎCÎ'NİN EŞLER ARASINDAKİ GEÇİMSİZLİK VE ÇÖZÜMÜNE DÂİR GÖRÜŞLERİ

INCOMPATIBILITY BETWEEN WIFE AND HUSBAND AND SOLUTIONS IN THE TAFSIRS OF ABU'L-BEREKÂT EN-NASAFI AND ADUDUDDIN AL-ÎCÎ

Hasan HALİLOĞLU
İstanbul İl Müftülüğü
İstanbul -Türkiye

Atf gösterme: Haliloğlu, H. (2018). Ebü'l-Berekât En-Nesefî ve Adudüddîn El-Îcî'nin Eşler Arasındaki Geçimsizlik ve Çözümüne Dâir Görüşleri, *Universal Journal of Theology* 3 (2), 144-180.

Geliş Tarihi: 18 Nisan
2018
Değerlendirme Tarihi:
20 Nisan 2018
Kabul Tarihi: 02 Mayıs
2018

© 2018 UJTE
E-ISSN: 2548-0952
Tüm hakları saklıdır.

Öz: İslâm'ın asıl gayesi toplumu ve fertleri hem fiziksel hem de ruhsal/manevî açıdan sağlıklı temeller üzerine oturtmak, sağlıklı nesiller yetişmesini temin etmektir. Bu da yine İslâm'a göre ancak evlilik müessesesinin kurulup yaşatılmasıyla mümkündür. Kurulan bu evlilik müessesesinin eşler arasında her zaman sağlıklı şekilde ve bir ömür boyu devam ettirilebildiği söylenemez. Yani diğer bir ifadeyle; karı-kocanın her zaman aynı yastıkta kocadıkları görülmez. İşte bu durumda, yara almış olan bu müessesenin tamir/ıslah edilmesi ve devamının sağlanması meselesi ortaya çıkar ki İslâm bununla ilgili olarak değişik çözüm yolları önermektedir. Kuşkusuz eşler arasındaki geçim/hüsn-ü muâşeret; çok sayıda âyet-i kerîme¹ ve hadis-i şerîfte² de ifade edildiği üzere, karşılıklı sevgi, saygı, sadâkat ve samimi davranışları ile gerçekleşir.³

Konu, özü itibarıyla Nesefî'nin (ö. 710/1310) Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl, İcî'nin (ö. 756/1355) Tahkîku't-Tefsîr fi Teksîri't-Tenvîr adlı tefsirleri çerçevesinde mukayeseli olarak ele alınıp incelenecektir. Gerekli görüldüğü yerlerde özellikle Hanefî ve Şâfiî mezheplerinin görüşlerine de başvurulacaktır.

Konuyla alakalı âyetler de içerik bakımında şu başlıklara göre tasnif edilecektir:

- Kadının kocasına itaat etmemesi,
- Kocanın karısına karşı sert ve geçimsiz davranması,
- Eşlerin anlaşamamaları,
- Ailelerin/Hakemlerin devreye girmeleri,
- Eşlerin boşanmaları,
- Boşanan eşlerin tekrar evlenmeye karar vermeleri.

Anahtar Kelimeler: *Nüşûz, Şikâk, Talâk, Tefrîk.*

Abstract: Good livelihood/affection between husband and wife; mutual love, respect, loyalty and sincere behavior of the spouse. As we shall see below, there are a large number of verses related to this matter and the hadiths sheriffs.

As it is known, the real goal of Islam is to place society and its members on healthy and spiritual basis, to ensure that healthy generations grow up. According to Islam, this is possible only if the marriage institution is established and alive. It can not be said that this marriage establishment which has been established can always be kept healthy and in the end between the spouses. In other words; your husband and wife are not always on the same pillow. In this case, the issue of repairing and maintaining of this wounded institution arises that Islam suggests

¹ Nisâ; 4/9; Bakara;2/228.

² Buhârî, Enbiyâ, 1, Nikâh, 80, Müslim, Radâ', 62, Hacc, 147; Tirmizî, Radâ', 2, 11, İmân, 6; Ebû Dâvûd, Menâsik, 56, Sünne, 14; İbn Mâce, Nikâh, 50; Dârimî, Sünen, Nikâh, 55, Rikâk, 74.

³ Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 253.

different solutions for this. We hereunder are the commentators of this subject, Nasafi's Medârikü't-Tenzîl and Hakâiku't-Te'wîl, in the commentaries of İcî Tahkîku't-Tefsîr fî Teksîri't-Tenvîr, by way of interpreting the relevant verses and "a- b- We will deal with your husband's hard and incompetent behavior, c- We can deal with the wives 'disagreements, d- Their / their referees, e-divorces'. As soon as we arrive, we will envisage the sources of fiqh and especially the Hanafi and Shafi'i sects. We will also benefit from the work of Nasafi's Kenzü'd-Dekaik of fûrû-u fîkih.

Keywords: *Unlawful desertion, Dissension, Divorce, Separation of the Spouses.*

Giriş

Evlilik, İslâm'ın hukuki yönü ağır basan, ibadet yönü de olan önemli bir müessesesidir. “Çağdaş İslâm hukukçularından Muhammed Ebû Zehra evlenmeyi; karı-koca arasında beraber yaşamaya ve yardımlaşmaya izin veren, taraflara karşılıklı haklar ve vazifeler yükleyen bir akit, olarak tarif eder.”⁴ İslâm dininde bu akdin önemli bir yeri olmuş, gerek Kur'ân-ı Kerîm'de gerekse hadîs-i şeriflerde Müslümanlar evlenmeye teşvik edilmişlerdir. Bu âyetlere ve hadislerle bakarak İslâm hukukçuları evlenmeye çeşitli durumlara göre değişen; farz, vacip, sünnet, mekruh ve hatta haram gibi birtakım dinî hükümler yüklemişlerdir.⁵ İslâm'da evlilik, süresiz olarak ve ömür boyu devam etsin diye yapılır. Geçici ve belirli bir süreye bağlı olarak yapılan evlilik akitlerine (mut'a nikâhı) İslâm âlimlerimizin büyük çoğunluğu meşrû ve müspet gözle bakmamışlardır.⁶

Aşağıda konuyu işlerken görüleceği üzere, ilgili âyet-i kerîmeler eşleri birbirleriyle iyi geçinmeleri hususunda birbirlerine karşı sorumlu tutar. Bunu, aile içinde “kişisel yükümlülükler” olarak görmek mümkündür. Bu hususlara riayet edilmediğinde eşler arasında geçimsizlikler ve huzursuzluklar baş gösterir. Bu nedenle konuyu; “Karı-koca arasında geçimsizlik; nüşûz - i'râd-şikâk” başlığı altında işlemek de mümkündür. Eşler arasında geçimsizlik başladığında bu sorunun çözümüne dair ilgili âyetlerin önerilerini ve bu âyetlere Neseî ile İcî'nin nasıl baktıklarını aşağıda göreceğiz.

Evli olan bir kadının kocasının evine sahip çıkıp orada oturması, evin mutad işlerini yapması, çocukları bakıp büyütmesi, kocasına itaati sayılır. Ayrıca mehrini ödemiş olan kocasının cinsel ihtiyaçlarını görmek ve bu konudaki taleplerine olumlu

⁴ Ebû Zehra, **nikâh akdi**'nin fukahâya göre birkaç farklı tarifini verdikten sonra kendisi de şu tarifi yapar: (الزواج: إنه عقدٌ يفيد حلَّ العشرة بين الرجل والمرأة، وتعاونهما، ويحدد مالهما من حقوق وما عليهما من واجبات)

Ebû Zehra, Muhammed, *el-Ahvâlü 'ş-şahsiyye*, s. 17.

⁵ Aydın, Mehmet Âkif, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 260.

⁶ Döndüren, Hamdi, age, s. 340.

karşılık vermek de eğer meşrû bir mazereti yoksa kadının önemli bir görevidir.⁷ Konuyu tersinden okursak, bu görevleri terk eden ya da ihmâl eden kadın nâşize (âsî, geçimsiz), işin içinde kasıt ve inat da varsa günahkâr sayılır.

Kur'ân-ı Kerîm'de kadının kocasına itaatsizlik etmesi (النَّشُوز)(Nisâ; 4/34) kelimesiyle ifade edilir ve bu durumdaki kadına (النَّاشِزَة)denir. Kocanın karısına karşı sert ve geçimsiz davranması yine (النَّشُوز)(Nisâ; 4/128) kelimesiyle, ondan yüz çevirip onunla ilgilenmemesi⁸, ihtiyaçlarını görmemesi de (الإِعْرَاضُ)(Nisâ; 4/128) kelimesiyle ifade edilir.⁹ Aralarındaki anlaşmazlığın çözülemeyecek ve endişe verici boyutlara ulaşmasına da (السِّقَاقُ)(Nisâ; 4/35) denir.¹⁰ İlgili âyetler bu durumların her biri için çözüm yolları önermektedir.

Ayrıca nüşûz kelimesi Bakara; 2/259 ve Mücâdele; 58/11'de olmak üzere iki defa daha geçmektedir. Ancak buralarda hem farklı manada kullanılmıştır, hem de bu âyetler eşler arasındaki geçimsizlik konusunu işlemezler.¹¹

⁷ Döndüren, Hamdi, age, s. 264.

⁸ Nüşûz / nâşiz / nâşize kelimeleri için bkz: Bkz: Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 175/791), *Kitâbü'l-'ayn*, s. 824 (نشزت المرأة على بعلها تنشز فهي ناشز، أي استعصت على زوجها إذا ضربها وجفاها فهي ناشز عليه) (النشوز: كراهة أحدهما صاحبه، ويقال: نشزت المرأة تنشز وتنشز جميعاً، وقد قرئ بهما) (ö. 311/923), *Me'âni'l-Kur'ân ve l'râbüh*, II, 47 (النشوز من بعل المرأة أن يسبي عشرتها وات يمنعها نفسه ونفقتة) md, 115 (نشزت المرأة نشوزاً إذا استعصت على بعلها وأبغضته، ونشز بعلها عليها إذا ضربها وجفاها، ومنه قوله تعالى: (وإن امرأة خافت من بعلها من بعلها) (نشز) md; Râğib el-Isfahânî (ö. 425/1033-34), *el-Müfredât fi elfâzi'l-Kur'ân*, s. 806 (النساء، 128/4) neşeze md; Zemahşerî, Cârullâh Ömer (ö. 538/1144), *Keşşâf*, I, 389, 438; Kadı Beydâvî (ö. 685/1286), *Envârü't-Tenzil*, I, 213, 240; Feyrûzâbâdî, (ö. 817/1414-15), *el-Kâmüsü'l-muhît*, s. 678 (نشز: استعصت على زوجها وأبغضته، ونشز) md; (نشزت المرأة نشوزاً: استعصت على زوجها وأبغضته، ونشز) md; Lüvis Me'lûf, *el-Müncid*, s. 809 (فهي ناشز، أي استعصت عليه وأبغضته، وهي ناشز) md; Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfrehes li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 701 (نشز، نشوزاً) md; Çanga, Mahmud, *Kur'ân-ı Kerîm Lügati* (İlâvelerle Mu'cemü'l-Müfrehes), s. 512 (nüşûzen) md; Aykan, Recep, *Kelime ve Konularına Göre Alfabetik Kur'ân Fihristi*, s. 425 (hakem: eşler arasını hakemlerle / araçlarla düzeltmek) md, s. 379 (eş, karı-koca, iyi geçinmek, eşlerin arasının düzeltilmesi) md; Öztürk, Abdülvehhâb, *Kur'ân-ı Kerîm Fihristi*, s. 13 (âile) md, s. 120 (geçinemeyen eşler ...) md, s. 137 (hakem) md, s. 198 (karı-eş, karı ile kocanın aralarının açılması) md.

⁹ İ'râd / yüz çevirmek için bkz: Bkz: Halil b. Ahmed, age, s. 531 (أعرضت كذا، وأعرضت بوجهي عنه، أي صدت وحدثت) md; Cevherî, age, s. 691 (الإعراض عن الشيء، الصد عنه، أعرض فلان أي ذهب عرضاً وطولاً) md; Râğib el-Isfahânî, age, s. 559 (عرض، عرض) md; Lüvis Me'lûf, age, s. 498 (أعرض: ذهب عرضاً وطولاً، وأعرض عنه: أي صد عنه) md; Fîrûzâbâdî, age, s. 834 (aradaعرض) md; Muhammed Fuâd Abdülbâkî, age, s. 457 (عرض، إعراضاً) md; Özsoy Ömer, Güler İlhamî, age, s. 465-466 (Karı-Koca); Çanga, Mahmud, age, s. 338 (i'râdan) md; Aykan, Recep, age, s. 379 (eş, karı-koca, iyi geçinmek, eşlerin arasının düzeltilmesi) md; Öztürk, Abdülvehhâb, age s. 13 (âile) md, s. 120 (geçinemeyen eşler ...) md, s. 198 (karı-eş, karı ile kocanın aralarının açılması) md.

¹⁰ Şikâk için bkz: Halil b. Ahmed, age, s. 419 (والسِّقَاقُ: الخلاف) md; Zeccâc, age, II, 48 (السِّقَاقُ: العداوة، واشتقاقه من المتشاقين) md; Râğib el-Isfahânî, age, s. 459-460 (سَّق، شِقَاق) md; Fîrûzâbâdî, age, s. 1160 (المشاقَّة والسِّقَاقُ: الخلاف والعداوة) md; Zemahşerî, age, I, 390; Kadı Beydâvî, age, I, 214; Lüvis Me'lûf, age, s. 396 (سَّق، شِقَاقُ القوم: تخالفوا وتعاودوا، تشاقَّ الرجلان: تلاحًا وأخذًا في الخصومة يميناً وشمالاً) md; Kal'acî, Kuneybî, age, s. 48 (نشوز) md; Muhammed Fuâd Abdülbâkî, age, s. 384-385 (شِقَاق) md; Özsoy Ömer, Güler İlhamî, age, s. 465-466 (Karı-Koca); Çanga, Mahmud, age, s. 287 (şikâk) md; Aykan, Recep, age, s. 379 (eş, karı-koca, iyi geçinmek, eşlerin arasının düzeltilmesi) md; Öztürk, Abdülvehhâb, age, s. 120 (geçinemeyen eşler ...) md, s. 198 (karı-eş, karı ile kocanın aralarının açılması) md.

¹¹ Kur'ân-ı Kerîm'de karı-koca arasındaki geçimsizliğe değinmediği halde, nüşûz kelimesinin zikredildiği iki âyet-i kerîme vardır. Bu âyetlerde nüşûz ve inşâz (نُنشِرُهَا) kelimeleri; "kalkmak, kaldırmak, dikilmek, baş kaldırmak" manalarında kullanılmıştır. İlk âyet; Bakara; 2/259: (وَإِنظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِرُهَا ثُمَّ نَكْسُوها لَحْمًا) "... Hele o kemiklere bir bak, onları nasıl da birbirlerinin üzerine kaldırıyoruz, sonra onlara et giydiriyoruz. ..." Diğer âyet ise Mücâdele; 58/11: (وَإِذَا قِيلَ اسْتُرُوا فَأَسْتُرُوا يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ، وَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ)

Kur'ân-ı Kerîm'de eşler arasındaki geçimsizlikten bahseden âyetler görüldüğü üzere Nisâ Süresi; 4/34, 35, 128, 130. âyetlerdir.¹² Bu dört âyette eşler arasındaki geçimsizlikle alakalı dört farklı aşamadan ve bunlara bağlı olarak da dört farklı çözümden bahsedilmektedir. Bunlar sırasıyla şöyledir:

1. Nisâ; 4/34. Burada hitap, kocalaradır. Yani eşlerinin itaatsizliğinden, serkeşliğinden ve geçimsizliğinden (nüşûz) korkan ve muzdarip olan kocalara; eşlerine önce nasihat etmeleri, sonra yataklarını ayırmaları ve son olarak da hafifçe dövmeleri, şeklinde üç aşamalı bir çözüm önerilmektedir.

2. Nisâ; 4/35. Burada hitap, eşlerin yakın akrabalarındadır. Yani kendilerine, eşlerin geçinememelerinden endişe etmeleri durumunda her iki taraftan birer hakem tayin ederek arayı bulmaya çalışmaları önerilmektedir.

3. Nisâ; 4/128. Burada hitap, özellikle kadınlara ve ayrıca kocalarınadır. Yani kadınlar, kocalarının kendilerine karşı geçimsiz davranıp yüz çevirmelerinden korkarlarsa, iki tarafa da bir şekilde anlaşarak en hayırlı yol olan sulhu yapmaları önerilmektedir.

4. Nisâ; 4/130. Burada hitap, hem eşlere hem de ilgili herkesedir. Yani neticede eşler arasında anlaşma olmaz ve ayrılığa karar verilirse; buna müsaade edilmektedir, eşlere Allah'ın fazl-u keremiyle bir çıkış yolu göstereceği ve onları maddî darlıktan kurtaracağı haber verilmektedir. Son çare olarak, hoş karşılanmasa da boşamaya da kapı aralanmakta, önü tamamen kapatılmamaktadır. Bu hususu Hz. Peygamber (s.a.s.); “Allah katında en çok buğz edilen, hiç sevilmeyen bir helâl vardır ki o da boşanmaktır”¹³ diye ifade etmişlerdir. Ayrıca; “Yüce Allah'a helâlin en sevimsizi boşamadır”¹⁴, “Sırf zevk için sık sık kadın değiştiren erkeklere, sık sık koca değiştiren kadınlara Allah lânet etsin!”¹⁵, “Önemli bir neden olmaksızın, kocasından ayrılmak

“... (Meclislerde yer vermek üzere, sizlere) kalkın denildiği zaman da kalkıverin ki, Allah sizden imân edenleri ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır” şeklinde gelmiştir.

12 Mezkûr kelimelerin Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılışları ve ilgili âyetlerin bu hususla alakalı olarak tasnifleri için bkz: Râğîb el-İsfâhânî, age, s. 248-249 (حَكْمٌ، الْحَكْمُ)hakeme md, s. 459-460 (شِقَاقٌ، شِقَاقٌ)şikâk md, s. 559 (أَعْرَضَ، أَعْرَضَ)arada md, s. 806 (نَشِزَ)neşeze md, Kal'acî, Kuneybî, age, s. 48 (نُشُوزٌ)nüşûz md; Muhammed Fuâd Abdülbâkî, age, s. 213 (العِصْمُ)el-hakem md, s. 384-385 (شِقَاقٌ)şikâk md, s. 457 (إِعْرَاضًا)î'râd md, s. 701 (نُشُوزًا)nüşûz md; Özsoy Ömer, Güler İlhamî, age, s. 465-466 (Karî-Koca); Çanga, Mahmud, age, s. 164 (hakem) md, s. 287 (şikâk) md, s. 338 (î'râdan) md, s. 512 (nüşûzen) md; Aykan, Recep, age, s. 425 (hakem: eşler arasını hakemlerle / araçlarla düzeltmek) md, s. 379 (eş, karî-koca, iyi geçinmek, eşlerin arasının düzeltilmesi) md; Öztürk, Abdülvehhâb, age, s. 13 (âile) md, s. 120 (geçinemeyen eşler ...) md, s. 137 (hakem) md, s. 198 (karî-eş, karî ile kocanın aralarının açılması) md.

13 Ebû Dâvûd, Talâk, 3; İbn Mâce, Talâk, 1; Dârimî, Sünen, Talâk, 3; Concordance, *el-Mu'cemü'l-Müfrehes*, I, 202 (بَغْضًا، بَغْضًا)md; Döndüren, Hamdi, age, s. 341.

14 Ebû Dâvûd, Talâk, 3; İbn Mâce, Talâk, 1.

15 Kâmil Mirâs, Tecrid-i Sarîh Terc. 7. Baskı, Ankara, 1983, XI, 331; Döndüren, Hamdi, age, s. 341.

isteyen kadınlara Cennet'in kokusu haramdır"¹⁶ ve "Kim, bir kadını kocasının aleyhine kışkırtırsa bizden değildir"¹⁷ hadisleri de çok önemlidir.¹⁸

Yukarıdaki âyetlere, konuyla ilgili olması açısından, Bakara; 2/227 ve Teğâbün; 64/14 âyetleri de eklenebilir. Bu iki âyetten birincisinin, neticede boşanmaya götürüyor olması sebebiyle, Nisâ; 3/130. âyetle ilişkili olduğunu görebiliriz. Nisâ; 4/130. âyette aile içinde geçimsizlik yaşayan karı-kocanın ayrılmaya karar vermelerinden bahsedilirken, Bakara; 2/227. âyette de; karısını îlâ yoluyla boşamayı isteyen ve evliliği devam ettirmekte başarılı olamayan kocanın karısından ayrılmasından bahsedilmektedir. Netice itibariyle, her iki âyet de eşlerin ayrılmalarına kapı aralamakta, izin vermektedir. İkincisi olan, Teğâbün; 64/14. âyeti aslında eşler arasındaki geçimsizlikten ve bunun sonucunda ayrılığa götüren bir durumdan bahsetmez. Aksine; müminlere (kocaların karılarına, karıların da kocalarına) hitaben; eşlerinin ve çocuklarının (Allah'ın rızasına ve dine zıt davranmaları durumunda) kendilerine düşman olabileceklerinden, bu duruma karşı uyanık olmalarından ve bundan sakınmalarından bahsedilmektedir. Sadece, aile bireylerinin İslâm'ı yaşamaları sürecinde birbirlerine karşı fitne unsuru (engel) olabilecekleri ihtimalinden ve buna karşı tedbirli olmaları gereğinden bahsedilir. Burada, geçimsizlik açısından, kocanın karısına ya da kadının kocasına düşmanlığından bahsedilmez.

Karı-Koca Arasında Geçimsizlik

Bu hususu birkaç alt başlık altında inceleyeceğiz.

Kadının kocasına itaatsizlik etmesi (nüşûz)

Karı-koca arasında anlaşmazlığa ve çatışmaya düşmeden mutlu bir evlilik hayatının yaşanabilmesi için, eşlerin birbirlerine karşı görevlerini ve haklarını iyi bilmeleri ve bu esaslar çerçevesinde hareket etmeleri gerekmektedir. Bu esasları ve sonrasında geçimsizliğe dair çözüm yollarını en köklü şekilde ortaya koyan âyet, Nisâ; 4/34. âyettir. Nisâ; 4/34:

﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ، فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ، وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاصْرَبُوهُنَّ، فَإِنِ اطَّعْتُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً، إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيماً كَبِيرًا﴾

¹⁶ Ebû Dâvûd, Talâk, 3; İbn Mâce, Talâk, 1.

¹⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 397.

¹⁸ Döndüren, Hamdi, age, s. 341.

“Allah’ın bazısını bazısına üstün kılması ve onların kendi mallarından harcaması nedeniyle erkekler, kadınlar üzerinde sorumlu gözeticidirler. Sâliha kadınlar; gönülden (Allah’a) itaat ederler, Allah nasıl koruduysa onlar da görünmeyi (kocalarının yokluğunda onların haklarını ve iffetlerini) öylece korurlar. Nüşûzünden korktuğunuz kadınlara (önce) öğüt verin, (sonra onları) yataklarda yalnız bırakın, (bu da yetmezse hafifçe) dövün. Size itaat ederlerse aleyhlerinde bir yol aramayın. Doğrusu Allah yücedir, büyüktür.”

Îcî, bu âyetin nazil olmasıyla alâkalı olarak şu rivayeti nakleder: Ensâr’ın nakibi/lideri Sa’d b. er-Rabî’, karısına tokat atmıştı. Bunu öğrenen Allah Resûlü ona kısas uygulanmasını emretti, ancak peşinden bu âyet nazil oldu. Bunun üzerine Hz. Peygamber; “Biz bir şey yapmak istedik, Allah başka bir şey (bunun aksine) yapmak istedi. O’nun istediği elbet daha hayırlıdır”¹⁹ buyurdu (ve kısas uygulamaktan vazgeçti).²⁰ Çünkü bu âyette kocaya, itaatsizlik eden karısını dövme hakkı verilmiştir.

Neseî, âyetteki ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾ ibâresini; “Valiler ve yetkili idareciler halka nasıl emir verip yasak getiriyorlarsa, erkekler de aynı şekilde kadınlara emir verip yasak koyarlar, bu nedenle onlara ﴿قَوَّامُونَ﴾ denilir” diye açıklar. ﴿بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى﴾ (بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى) ibâresindeki ﴿هُمُ﴾ çoğul zamirinin hem erkekleri ve hem de kadınları işaret ettiğini belirtir.²¹ Erkeklerin kadınlara olan üstünlük şekli ve âyetteki ﴿هُمُ﴾ zamiri hakkında Îcî de Neseî ile aynı görüştedir.²²

Neseî, erkeklerin kadınlara üstünlük sebeplerini şöyle sıralar: Akıl, azim, hazim (basiret, ileri görüşlülük, sağduyu, kararlılık), görüş sahibi olmak, güç-kuvvet sahibi olmak, savaşlara gitmek, (âdet/lohusalık halleri olmadığı için) orucu tam tutup namazı tam kılmaları, Peygamberlik, Hilâfet ve İmâmet hasletlerine sahip olmaları, ezan ve hutbe okumaları, Cuma’ya ve cemaate gitmeleri, Ebû Hanîfe’ye göre teşrik tekbirleri getirmeleri, had ve kısas cezalarının uygulanmasında şâhitliklerinin kabul edilmesi, mirasta kadınların hisselerinin iki katını almaları, yine mirasta asabe olmaları halinde miras hakkını elde etmeleri, nikâh ve talâk haklarını ellerinde tutmaları, doğan çocuğun babaya nispet edilmesi, sakal bırakıp sarık giymeleri gibi hususlardır. Neseî, yine erkeklerin üstünlük sebebi olarak ﴿وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ﴾ ibâresini ise; “kadının nafaka

¹⁹ Zemahşerî, age, I, 388.

²⁰ Îcî, Adudüddîn, *Tahkîku't-Tefsîr*, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 139b.

²¹ Neseî, Ebü'l-Berekât, *Medârikü't-Tenzil*, I, 328.

²² Îcî, Adudüddîn, age, vr. 139b.

ihtiyaçlarını karşılamanın erkeğin görevi olduğuna” delil sayar.²³ Sayılan bu üstünlük sebeplerinden en önemlisinin, erkeğin ailede harcama yapma ve evin geçimini temin etme yükümlülüğü olduğu söylenebilir.

Müfessirimiz İcî, erkeklerin kadınlar üzerindeki üstünlüklerinin ve velâyetlerinin onlar üzerinde baskı kurarak ve zorbalıkla olamayacağını, ancak faziletle olabileceğini söyler, sonra bunları sırasıyla şöyle sayar: "Erkeklerin akıl ve kuvvette kemâle ulaşmış olmaları, bu nedenle imamlığa ve bütün çeşitleriyle şahitliğe ehil görülmeleri, miras hususunda asabe olmaları, nikâh ve (talâk gibi) diğer hususlarda yetkili olmalarıdır".²⁴ Bu açıklamaları Nesefî'nin açıklamaları ile kısmen aynıdır. Ancak İcî, Ebû Hanife'nin; "Teşrik tekbirleri erkeklere mahsustur" şeklindeki görüşüne yer vermez ve "Kîle" temriz sıygasıyla şunları da ilave eder: 1- Karı-koca arasında, öldürme suçu hâric, kısas uygulanması söz konusu değildir, ancak diyet ödenmesi gerekir. 2- Yaralama dışındaki durumlarda kısas uygulanmaz.²⁵

Fakat İcî bu iki rivâyette nakledilenlerin de fıkhı uymadığını, uyanın şunlar olduğunu belirtir: Cinâyetler üç çeşittir: 1- Cerh/yaralamak, 2- İbâne/bir uzvu kesip koparmak, 3- İzâlet-i menfa'at/ kişiyi istifade ettiği bir uzvundan mahrum bırakmaktır. Bunlardan birincisinde kısas uygulanmaz. Ancak burun ya da kulağın bir kısmını kopararak, kemiğin beyazını gösterecek kadar yarayı derin açmak gibi durumlarda, ayrıca bir zabt/ölçü koyabilmek (misilleme yapabilmek) gibi durumlarda kısas uygulanır. İkincisinde, eğer bir uzuv vücuttan ayrılmışsa ve buna karşılık, karşı uzvun içini oymaksızın kısas uygulamak mümkünse uygulanır. Ya da dilin bir kısmını kesmek gibi bir zapt koyabilmek mümkünse kısas uygulanır. Üçüncüsünde; aklın ve duyu organlarının yok olmasına sebep olacak şekildeki darbelerde kısas uygulamak vaciptir.²⁶

İcî, âyetteki ﴿وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ﴾ ibâresini, önceki ﴿بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ﴾ ibâresine atfeder ve manayı; "Yani, Allah mehir ödedikleri için, nikâh ve evlilik masraflarını yükledikleri için erkekleri üstün kılmıştır" şeklinde açıklar.²⁷

Nesefî, âyetin bundan sonraki kısmında kadınlardan bahsettiğini ve onları ikiye ayırdığını söyler: Birincisi; ﴿فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ﴾ ifadesiyle dile getirilen kadınlardır. Bunların sâliha ve Allah'a itaatkâr kadınlar olduğunu, kocalarına

²³ Nesefî, Ebû'l-Berekât, age, I, 328.

²⁴ İcî, Adudüddîn, age, vr. 139b.

²⁵ İcî, Adudüddîn, age, vr. 139b.

²⁶ İcî, Adudüddîn, age, vr. 139b.

²⁷ İcî, Adudüddîn, age, vr. 139b.

karşı görevlerini de yerine getirdiklerini, erkeklerin yokluğunda iffetlerini, evini, malını-mülkünü koruduğunu belirtir. Ayrıca bir görüşe göre kadınların kocalarının sırlarını da korumaları gerektiğini belirtir. Âyette geçen ﴿بِمَا حَفِظَ اللَّهُ﴾ ibâresini; “evlendiklerinde Allah’ın onları kocalarına vasiyet (ve emanet) ederek korumuş olmasına karşılık” diye açıklar. Zira Allah’ın başka bir âyette erkeklere eşleri hakkında; ﴿وَعَاثِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾ “Onlarla iyi geçinin, onlara iyi davranın!”²⁸ diye emrettiğini belirtir. Ayrıca “Allah’ın koruması”nı; Allah’ın kadınları ve ismetlerini koruması, onları gaybı (kocalarının gıyabında) korumaya muvaffak kılması, onları bu hal üzere yaratmış olması, diye açıklar.²⁹

Bundan sonra âyette, kadınların ikinci çeşidinden, yani nâşize olanlarından bahsedilir ki âile içindeki geçimsizlikle alakalı olan kısım zaten bunlardır. Nesefî, âyette yer alan ﴿وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُورَهُنَّ﴾ ibâreyi; “diklenerek kocalarına itaat etmeyip onlara karşı isyan eden kadınlar” diye açıklar. Âyetteki neşz (nüşûz) kelimesini; "yüksek bir mekân, itici, yanıltıcı, kötü yer” diye açıklar. Nâşize kadını, İbn Abbâs’tan nakledilen bir görüşe dayanarak; “kocasının hukukunu hafife alan ve ona itaat etmeyen kadın” diye açıklar. Bundan sonra bu tür kadınların ıslahı için gerekli olan ve âyetin üç aşamalı olarak önerdiği çözüm yollarını açıklar: 1- ﴿فَعِظُوهُنَّ﴾ ibâresini; “Onları Allah’ın cezasıyla korkutun ve dövmekle tehdit edin” diye açıklar. 2- ﴿وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ﴾ ibâresini; “aynı yatağın içinde onlarla sarmaş-dolaş olmayın. Bu, cinsel ilişkiden kinayedir. Ya da yatakta karınıza sırtınızı dönün, demektir. Çünkü âyette yataktan uzaklaşmanız değil, aynı yatakta karınızdaki uzak durmanız istenmiştir” diye açıklar. 3- Bu ilk iki yol çare olmazsa son olarak ﴿وَاضْرِبُوهُنَّ﴾ ibâresini; “onların herhangi bir yerinde yara ve bere izi bırakmadan, canlarını çok acıtmadan hafifçe dövün” diye açıklar.³⁰

İcî, âyetteki ﴿الْفَانِتَاتِ﴾lafzıyla; Allah’a itaat eden ve kocalarının haklarını koruyan (sâliha ve hayırlı) kadınların kastedildiğini belirtir. ﴿حَافِظَاتٍ لِلْغَيْبِ﴾ ibâresiyle de özellikle kocalarının yokluğunda onların nefsi (beden, iffet) ve mâlî haklarını koruyan kadınların kastedildiğini söyler. Bunların en hayırlı kadınlar olduğunu delillendirmek için Hz. Peygamber’in şu hadisini nakleder: “Kadınların en hayırlısı; yüzüne baktığında içini huzurla doldurup seni mesrûr eden, emrettiğinde sana itaat eden, gıyâbında malını ve nefsinin koruyan kadındır.”³¹ Bu hadisin peşinden Hz. Peygamber’in aynı konuyla ilgili

²⁸ Nisâ; 4/19.

²⁹ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, I, 328.

³⁰ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, I, 329.

³¹ Ebû Dâvûd, Zekât, 32; İbn Mâce, Nikâh, 5; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 191.

olarak mezkûr âyeti (Nisâ; 4/34) okuduğunu belirtir. Söz konusu ibâreyle, “kocalarının sınırlarını saklayıp koruyan kadınlar”ın kastedildiğini de ayrıca bir görüş olarak nakleder.

İcî, âyette ﴿بِمَا حَفِظَ اللَّهُ﴾ibâresinde geçen ما harfini iki şekilde açıklar: 1- Bu edatı mâ-i masdariye olarak görür. Bu durumda; Allah lafzı, fiilin fâili olarak merfû ve dammeli olmaktadır. 2- ﴿مَا﴾mâ harf-i mevsûledir. Bu durumda Allah lafzı da fiilin mef’ûlü olarak mansûbdur. Mananın bu durumda; “Allah’ın (kadınlar üzerindeki) hakkı olan şeyi korumaları emredilmiştir ki bu da iffetli olmaları gereğidir” şeklinde olduğunu belirtir.³²

İcî, âyette zikredilmiş olan nüşûz kelimesini; “kadının (kocasına karşı) rahatsız edici ve sıkıntı verici olması” diye açıklar. Hitabın; “kadınların, kocalarına isyankâr davranmalarından korkarsanız!” şeklinde olduğunu belirtir. Bu durumda kocalara çözüm yolu olarak önerilen üç yoldan ilki olan vaazı; “Onlara Allah’ı, Kitâb’ını (içindeki konuyla ilgili emirleri ve tehditleri), Allah’ın emrini yüce tutup tazim etmek gerektiğini hatırlatmak” diye açıklar. İkincisi olan hicret-i medâci’i; “yatağı terk etmek, onlarla aynı yatağa girmemek ya da aynı yatakta olsalar bile cinsel ilişki yapmamak” diye açıklamıştır. Burada yine bir görüş olarak naklettiği ; ﴿لَا تُبَايِعُوهُنَّ﴾“onlarla aynı evde yaşamayın, aynı evde gecelemeysin” anlayışının fetvaya muvafık olmadığını, çünkü kocalardan istenen “hanımlarından ayrı durmaları” eyleminin ancak kendi evleri içinde olabileceğini belirtir. Üçüncüsü olan dövme’yi; “ilk ikisi olan vaaz-ı nasihat ve yatağı terk etmenin fayda vermeyeceğini anlamışlarsa, yeniden bu iki yola başvuramazlar, (hanımlarını hafifçe döverler)” diye açıklamıştır. Dövmenin; sürekli, can yakıcı, yaralayıcı, kemikleri kıracak, vücudun ve yüzün şeklini çirkinleştirecek şekilde olmaması gerektiğini belirtir. Hatta bu dövmenin misvak gibi küçük bir sopayla üç defa (ve hafifçe) vurmak şeklinde olacağını bir görüş olarak nakleder.³³

Nesefî, ﴿فَإِنْ أَطَعْتَكُمْ﴾ibâresini; “dik başlılığı ve isyanı terk ederek size itaatkâr olurlarsa” diye açıklar. Bu durumda ﴿فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِمْ سَبِيلاً﴾ibâresini “artık onlara eziyet ve sıkıntı vermekten vazgeçin” tefsir eder.³⁴

İcî, âyetin son kısmı olan ﴿فَإِنْ أَطَعْتَكُمْ﴾şart cümlesini, “Sevilen ve beklenen eski hallerine geri dönerlerse” cümlesiyle açıklar. Devamındaki ﴿فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِمْ سَبِيلاً، إِنَّ اللَّهَ كَانَ﴾ (فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِمْ سَبِيلاً)ibâresini; “Artık onları kınayıp eziyet etmeyi bırakın. Çünkü sizin gücünüz

³² İcî, Adudüddîn, age, vr. 139b.

³³ İcî, Adudüddîn, age, vr. 139b.

³⁴ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, I, 329.

fazla olsa da Allah'ın gücü daha fazladır” diye açıklamıştır.³⁵ Her iki müfessirimizin de konuya ilişkin yorumları öz itibariyle aynıdır.

Karı-Kocanın Anlaşamamaları (Şikâk) ve İki Hakem Tayin Edilmesi

Konuyla ilgili olup, karı-koca arasında hakem konusunu ele alan bir sonraki âyet, Nisâ; 4/35'dir:

﴿وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا، إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا، إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا﴾

“Kadın ile kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, bu durumda erkeğin âilesinden bir hakem, kadının da âilesinden bir hakem gönderin (getirin). Bunlar arayı düzeltmek isterlerse, Allah da aralarında muvaffakiyet sağlar. Şüphesiz Allah bilendir, haberdar olandır.”

Neseî, âyette geçen izâfet tamlamasının aslında (وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا) ibâresinde geçen izâfet tamlamasının aslında (مِفْئُلًا) (mef'ûl-ü bih) ve (بَيْنَهُمَا) (zarf) olarak iki ayrı kelimeden oluştuğunu, bu ikisinin ittisâ' yoluyla (kolaylık ve genişlik olsun diye) izâfet yapıldığını söyler. Bu kullanıma başka bir âyetten örnek verir: ﴿بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ âyetinin³⁶ aslında (بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ) şeklinde takdir olunduğunu belirtir.³⁷

Îcî, âyetteki izâfet tamlamasını Neseî gibi izah eder ve aynı âyeti örnek gösterir. İkinci bir örnek olarak da; ﴿نَهَارُكَ صَائِمٌ : أَنْتَ صَائِمٌ فِي نَهَارِكَ﴾ “Senin gündüzün oruçludur” kullanımını gösterir. Fakat bu tür tamlamanın (ittisâ yoluyla değil de) tecevvüz (mecaz) yoluyla yapıldığını belirtir. Buna göre ; muzâf (şikâk) fâil, muzâfun ileyh de (beyne) mef'ûl olmuştur. Ya da; beyne yani karı-koca arasındaki şey şikâktır ki o da fâildir. Îcî, yapmış olduğu bu iki farklı i'rabın birbirine yakın olduğunu, ancak ikincisinin daha belîğ olduğunu belirtir.³⁸ Müfessirlerimiz Neseî ile Îcî'nin tamlamayı isimlendirmeleri farklı olsa da aynı şeyleri kastettikleri açıktır.

Neseî, âyette geçen (الشِّقَاقُ) kelimesinin; “düşmanlık ve anlaşmazlık” manasında olduğunu, çünkü geçimsizlik halinde karı-kocanın her birinin diğerine meşakkat çıkaracak şeyler yaptığını ya da (شِيقَاقُ) kelimesinin “taraf, köşe, nâhiye” manasından hareketle), her ikisinin de birbirlerinden ayrı ve zıt yönlerde gittiklerini belirtir. (بَيْنَهُمَا) kelimesinde geçen ikil zamirin; karı-kocayı gösterdiğini, âyetin başındaki ricâl ve nisâ

³⁵ Îcî, Adudüddîn, age, vr. 139b.

³⁶ Sebe'; 34/33.

³⁷ Neseî, Ebü'l-Berekât, age, I, 329.

³⁸ Îcî, Adudüddîn, age,, vr. 140a.

kelimelerinin zaten karı-kocayı gösterdiği için, onları tekrar zikretmenin gereksiz olduğunu belirtir.³⁹

Âyette ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا﴾ ibâresiyle kimin muhatap alındığını Neseî açıkça söylemez.⁴⁰ Bunların; karı-kocanın bizzat kendileri veya akrabaları ya da mahkemedeki hâkimler olduğunu tahmin etmek mümkündür. Ancak İcî bu muhatapların; hâkimler olduğunu açıkça belirtmektedir. Yani hâkimlerin eşler arasındaki anlaşmazlığı çözmek üzere iki tarafın akrabalarından iki kişiyi hakem olarak tayin etmeleri gerektiğini belirtmektedir.

Neseî, ﴿فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا﴾ ibâresindeki hakemlerin; “biri kocanın diğeri de karısının akrabalarından hakemlik ve sulh yapmaya uygun olarak seçilen iki erkek olduğunu belirtir. Çünkü akrabalarının karı-koca arasındaki problemleri herkesten daha iyi bileceklerini, bu nedenle sulhu en çok bunların isteyeceğini, karı-kocanın bunların vereceği karara daha çok rıza göstereceklerini, bu nedenle içlerinde birbirlerine karşı taşıdıkları sevgi-nefret, birliktelik-ayrılık gibi duyguları rahatça ortaya dökebileceklerini belirtir.

İcî, âyetin manasını izah etmek için; “Hâkim, karı-koca arasındaki geçimsizliği anlamakta ve çözmekte zorlanırsa, onların akrabalarından iki hakemi temsilci, delege olarak görevlendirir. Çünkü bu kimseler karı-kocanın durumlarını daha iyi bilirler, çözüm için daha bir gönüllü çalışırlar, eşlerin aralarını bulmaya ve adâleti tesis etmeye daha ehil sayılırlar” açıklamasını getirir.⁴¹ Bu, Neseî’nin açıklamasından çok da farklı değildir.

İcî, eğer âyetin muhatabı eşler ise; bu durumda âyetin, eşler tarafından akrabaları arasından hakem tayininin cevazına delalet ettiğini ve bu yaklaşımın Şâfiî mezhebinde tercih edilen görüş olduğunu belirtir. Daha da sahih olanın; bu iki hakemin karı-kocayı, yine onların izniyle, muhâla’a yoluyla boşamalarının câiz olduğunu belirtir. İmam Mâlik’in; “hakemlerin karı-kocayı, onlardan izin de almaksızın boşama yetkisinin olduğu” görüşünü nakleder. Bu görüşün Hz. Ali’den (r.a.) de rivayet edildiğini belirtir.⁴² Ancak Neseî, aşağıda zikredeceğimiz gibi, Ebû Hanîfe’nin (eğer hakemlerin özel yetkileri yoksa) bu görüşü kabul etmediğini belirtir.

³⁹ Neseî, Ebü'l-Berekât, age, I, 329.

⁴⁰ Neseî, Ebü'l-Berekât, age, I, 329.

⁴¹ İcî, Adudüddin, age., vr. 140a.

⁴² İcî, Adudüddin, age., vr. 140a.

Neseî, ﴿إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا﴾ cümlesinde; hem fiilin sonundaki muttasıl çekim eki zamiri (tesniye elifi), hem de munfasıl/ayrı olarak geçen ﴿هُمَا﴾ zamirinin irabı ve manaları hakkında şu seçenekleri sıralar: 1- ﴿إِنْ يُرِيدَا﴾ fiilinin sonundaki muttasıl zamir, iki hakemi gösterir. Munfasıl zamir de karı-kocayı gösterir. Bu durumda manayı şöyle açıklar: “Eğer bu iki hakemin niyeti karı-kocanın aralarını samimiyetle düzeltmek ise, onların aracılıkları bereketli ve hayırlı olur. Onların güzel gayretleri sayesinde Allah, karı-koca arasına ülfet ve anlaşma duygusu ihsan eder, içlerine sevgi ve birleşme duyguları ilkâ eder.” 2- Her iki tür zamir de hakemleri gösterir. Bu durumda mana; “Hakemler samimiyetle karı-kocanın arasını düzeltmek ve onlara nasihat etmek isterlerse, bu durumda Allah bu iki hakemi de muvaffak kılar. Böylece karı-koca anlaşmış ve evliliklerini devam ettirmeye karar vermiş olur ki bu da neticeye ulaşılmış demektir.” 3- Her iki zamir de karı-kocayı gösterir, der.⁴³ Neseî, sunduğu bu üç seçenekten hangisini tercih ettiğini belirtmez. Ancak önce ilkinin zikretmesi ve sonra da ikinciye ve üçüncüye “veya” bağlacını kullanarak yer vermiş olması, bunlardan ilkinin tercih ettiğinin delili sayılabilir.

Âyetteki zamirlerin delâlet ettiği mana hakkında Neseî'nin zikretmiş olduğu üç görüşten son ikisine Îcî de yer vermiştir. Manayı da bu iki çerçevede ve Neseî'nin açıkladığı şekilde açıklamıştır.

Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*'inde “Bâbü'l-Hul” başlığı altında; muhâla'a'yı bir bedel/mal karşılığında yapılan bir boşama sayar ve bunu bir bâin talâk olarak kabul eder. Kadının (kocasına) mal ödemesi gerektiğini belirtir. Eğer karısını dövmek ve ona cefâ çektirmek suretiyle geçimsiz/nâşiz olan ve boşanmayı isteyen koca ise, karısından bir bedel almasının tahrîmen mekruh olduğunu, eğer geçimsiz/nâşize olan kadın ise kocasının ondan bedel almasının mekruh olmadığını belirtir.⁴⁴ Neseî'nin bu ifadelerinden, eşlerin geçinememeleri durumunda (hâkim ya da hakemler aracılığı ile) boşanmaya karar verdiklerinde onun bu boşamayı geçerli saydığı anlaşılmaktadır.

Neseî, yine aynı eserinde “Kitâbü'l-Vekâle” bölümünde der ki: “Kişinin kendi mülkünde adına tasarrufta bulunmak üzere başka birisini yerine geçirmesi, vekil tayin etmesi sahihtir. ... İşin yürütülmesinin ve neticesinin müvekkilin rızasına bağlı olduğu durumlarda da vekil tayin etmek sahih/geçerlidir. Nikâh kıyıp evlendirmek, muhâla'a yoluyla boşamak, kasten adam öldürmek ya da yaralamak durumlarında affetmeye

⁴³ Neseî, *Ebü'l-Berekât*, age, I, 329-330.

⁴⁴ Neseî, *Ebü'l-Berekât*, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 294.

vekil/yetkili olmak, iddiaları reddetmek, ... hususlarında olduğu gibi.”⁴⁵ Hakemler de karı-koca arasındaki anlaşmazlıkları gidermekle görevli bir vekil sayıldıklarından dolayı, (eğer karı-koca tarafından özel yetki ve izin almışlarsa), onların vereceği boşama kararını Neseî geçerli saymaktadır.

Son olarak Neseî, burada Hanefîler’in âyetten çıkarmış oldukları fikhî bir hükme yer vererek: “Bize göre, karı-koca arasında hakemlik yapan bu akrabaların (eğer karı-koca tarafından özel yetki verilmemişse), onları ayırma (muhâla’a yoluyla boşama) yetkisi yoktur” der ve bu görüşe İmam Mâlik’in muhâlif olduğunu belirtir. Diğer mezheplerin görüşleri hakkında bilgi vermez.⁴⁶

Hakemlerin Karı-Kocayı Boşama Yetkisine Klasik Fıkıh Mezheplerinin ve Son Dönem Modern İslâm Hukuku Kaynaklarının Bakışı

Her iki müfessirimizin “karı-kocayı barıştırmada ya da geçinemiyorlarsa onları ayırma/boşama hususunda hakemlerin yetkisi” ile ilgili görüşlerini zikrettikten sonra; önce müelliflerinin vefat tarihlerine göre sıralayarak klasik fıkıh kaynaklarının, sonra da modern İslâm hukuku eserlerinin bu meseleye bakışlarını ele alalım:

Klasik Fıkıh Mezheplerinin Kaynaklarının Görüşleri

İmam Şâfiî (ö. 150/767), el-Ümm’de “el-Hul’u ve’n-nüşûz” ile “Nüşûzü’l-mer’eti ale’r-racül” başlıklarından sonra “Hakemler/İki hakem” konusunda meseleyi şöyle anlatır: “Kadın ile kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, bu durumda erkeğin âilesinden bir hakem, kadının da âilesinden bir hakem gönderin (getirin)”⁴⁷ Allâhü âlem, ben bu âyetin zâhirinden şunu anlıyorum: Karı-koca arasında anlaşmazlık çıkması; her birinin diğeri hakkında kendisinin hukukuna riâyet etmediğine, kendisine iyi davranmadığına, kendisine vermesi gerekenleri vermediğine dâir iddiâda bulunmaları, aralarındaki (evlilik ilişkisinin) firkat, sulh ya da şikâk yoluyla sona ermesinden korkmalarıdır. Çünkü Allah (c.c.), kadının geçimsiz/nâşize olması durumunda kocasına ona nasihat etmesi, yatağını ayırması ve (hafifçe) dövmesi yetkisi vermektedir. Kocanın nâşiz olması durumunda ise her ikisine aralarını sulh yoluyla düzeltme yetkisi vermektedir. Neticede aralarındaki hudûdullahı (evliliğin gereklerini) yerine getirmekten korkmaları durumunda kadının kocasına fidye vermesi hususunda her ikisine de yetki vermektedir. Koca, karısını bırakıp yeni bir kadınla evlenmek

⁴⁵ Neseî, Ebü’l-Berekât, age, s. 483.

⁴⁶ Neseî, Ebü’l-Berekât, *Medârikü’t-Tenzil*, I, 330.

⁴⁷ Nisâ; 4/35.

istememesi durumunda, eski hanımından rızası olmadan hiçbir şey (para, fidiye, mehirin iâdesi) almasını yasaklamıştır.”⁴⁸

Olayın mahkemeye intikalini ise Şâfiî şöyle anlatır: “Eşlerin geçimsizlik hali hâkime intikal ederse, onun eşler arasındaki problemleri bilen ve çözebilecek olan her iki taraftan birer olmak üzere aklı başında iki kişiyi hakem olarak görevlendirmesi gerekir. Hâkim hakemleri eşlerin arasını ayırmayı gerekli gördüklerinde özellikle kocanın izni ve rızası olmadan ayırma, kadının rızası olmadan da onun malından kocasına verme yetkisi veremez. Sonunda karı-koca anlaşarak sulh yolunu tutarlarsa ne âlâ! Aksi takdirde geçimsizlik hususunda eşlerden haksız olandan (mâlî, bedenî edebî ve ahlâkî) hakkı alıp haklıya teslim etmesi hâkimin görevidir.”⁴⁹

İmam Şâfiî, geçinemeyen ve kendisine müracaat eden eşler hakkında Hz. Ali'nin (r.a.) verdiği hükmü şöyle nakleder: “Bir karı-koca yanlarında akrabalarından çok kalabalık bir grup ile Hz. Ali'ye geldiler. Hz. Ali bu kalabalığa aralarından bu iş için iki hakem tayin etmelerini emretti ve ikisine de sordu: Görevinizin ne olduğunu biliyor musunuz? Göreviniz; karı kocayı barıştırmayı uygun görürseniz barıştırmak, ayırmayı uygun görürseniz ayırmaktır! Bunun üzerine kadın; Allah'ın kitabında bu hususta lehime ya da aleyhime ne hüküm varsa razıyım, dedi. Koca ise; (hakemlerin vereceği her karara razıyım) ancak ayırma yetkilerine razı değilim, kabul etmiyorum, dedi. Hz. Ali de kocaya; (كذبت، لا والله حتى تُقَرَّ بمثل الذي أقرت به) Hayır, vallâhi! Karın gibi sen de Allah'ın hükmüne razı olmadıkça (sözünde ve samimiyetinde) yalancı sayılırsın! dedi.”⁵⁰

Hz. Ali'nin bu hükmünü İmam Şâfiî şöyle yorumlar: “Hz. Ali'den gelen rivayeti biz de kabul ediyoruz ve elbette ona muhalif değiliz. Çünkü Hz. Ali, karı-kocanın yanındaki kalabalığa ve ikisinin huzurunda; iki taraftan birer hakem seçin, diye emretti. Aslında Hz. Ali bu sözyle karı-kocayı ya da onlar adına yine onların vekâletiyle ve rızasıyla iş yapabilecek iki kişiyi muhatap almıştır. Hz. Ali'nin kocaya dediği; “Hayır, vallâhi! Karın gibi sen de Allah'ın hükmüne razı olmadıkça yalancı sayılırsın!” sözü aslında; “Ey koca! Sen hakemleri vekil/hakem tayin etmekten vazgeçtiysen, bu kararından geri dönüp onları vekil tayin etmedikçe, onlar sizin hakkınızda ayrılık kararı veremezler. Karı-koca olarak ikinizin baştan izin ve vekâlet verdiğiniz şekliyle o iki hakem sizin hakkınızda ancak sulh/barıştırmaya kararı verebilirler” demektir. Eğer

⁴⁸ Şâfiî, *Ümm*, V, 279.

⁴⁹ Şâfiî, *age*, V, 279.

⁵⁰ Şâfiî, *age*, V, 280.

hâkimin karı-kocanın vekâleti/izni olmadan onları ayırmaya iki hakemi görevlendirme yetkisi olsaydı, Hz. Ali karı-kocaya; “birer kişiyi hakem seçin!” demeye gerek duymaz ve hakemleri bizzat kendisi görevlendirirdi. Kocaya da; “Hakemler sizi ayırmaya karar verirlerse sen izin vermesen de bu karar uygulanır!” derdi. Ayrıca; “Vallâhi! koca onaylamadıkça hakemlerin kararı uygulanamaz” diye de yemin etmezdi. Eğer hâkimin eşleri iki hakem seçmeye zorlama yetkisi olsaydı, bunu eşlere emretmeden bizzat kendisi yapardı.”⁵¹ İmam Şâfiî’nin Hz. Ali’nin sözü hakkında belirli bir tutarlılık ve mantık içerisindeki izahlarından, onun mesele hakkındaki görüşünü ve gerekçesini öğrenmiş oluyoruz.

İmam Mâlik (ö. 179/795-96), *Muvattâ*’sında “İki hakem” başlığı altında, Nisâ: 4/35. âyetin tefsirinde der ki: “Hakemlerin karı-kocayı hem barıştırma hem de ayırma yetkileri vardır. Benim ilim ehli kimselerden dinlediğim en iyi görüş şudur: Karı-koca arasındaki anlaşmazlıklarda hakemlerin onları barıştırma ya da ayırmaya dair her görüşleri geçerlidir, câizdir.”⁵² İmam Mâlik’in buradaki görüşü gayet açık ve kesindir. Ayrıca “Bâbü’l-Hul’u” başlığı altındaki şu görüşünden de aynı neticeyi çıkarmak mümkündür: “Kocasına fidyeye (mal/bedel) ödeyen kadının kocası tarafından dövülüp zarar verildiği, çok baskı gördüğü, geçimsizlikte haksız ve zâlim olanın da kocası olduğu tespit edilirse, (hakemler aracılığıyla) boşama gerçekleşir ve kocanın da karısından almış olduğu fidyeye tamamen geri iade ettirilir.”⁵³

Hicrî III. asrın “Basra Ekolü”ne mensup dilci müfessirlerinden, Nesefî’nin ve İcî’nin tefsirlerine de kaynaklık eden Bağdat’lı Zeccâc (ö. 311/923), eşler arası anlaşmazlıklarda hakemlerin yetkileri konusunda sanki Mâlikîlerle onların muhâlifleri olan Hanefîler ve Şâfiîler arasında ama daha çok Mâlikîlere yakın bir yerde duruyor gibidir. Şöyle ki; o geçinemeyen eşleri gerekli gördüğünde boşama yetkisinin hakemlerde değil de imamda (devlet başkanı ya da onun adına mahkemede hâkimlerde) olduğunu belirtir. Bazı âlimlere göre hakemlerin yetkilerinin karı-kocaya nasihat etmek, her birine haklarını ve görevlerini öğretmek, sonuçta gerekli görürlerse eşleri barıştırmak ya da ayırmak olduğunu belirtir.⁵⁴

Aslında doğru görüşün; hakemlerin görevinin eşler arasını ıslah etmek olduğunu, onları boşama yetkilerinin bulunmadığını, sadece eşler arasındaki anlaşmazlığın özü

⁵¹ Şâfiî, age, V, 280.

⁵² İmam Mâlik, *Muvattâ*, 450-451.

⁵³ İmam Mâlik, age, s. 435.

⁵⁴ Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve İ’rabüh*, II, 49.

hakkında imamı bilgilendirmek olduğunu belirtir. Bunun neticesinde imamın eğer gerekli görürse onları barıştırma ve ayırma ya da aynı görevle hakemleri görevlendirme/tevkil yetkisinin olduğunu belirtir. Hz. Ali'nin kendisine gelen anlaşmazlık durumundaki eşler hakkında verdiği hükümle tam da imamın görevini yerine getirdiğini ve Hz. Ali gibi birinin imam olarak bizim için yeterli olduğunu söyler. Bu meselede Hz. Ali'nin hakemlere; “Eşleri barıştırmayı uygun görürseniz barıştırın, ayırmayı uygun görürseniz ayırın” demekle onlara bir imam olarak bu hususta görev, yetki ve vekâlet vermiş olduğunu belirtir.⁵⁵

Hanefî âlimlerimizden Ebû Câfer et-Tahâvî (ö. 321/933), *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ında; aynı âyetin⁵⁶ tefsiri hakkında şunları söyler: “Biz (Hanefiler'e) göre bu âyet; bülûğ çağına ermiş, sıhhatli, aralarındaki geçimsizlikten dolayı durumları karışık olan, her birinin diğerini kendisinin hak ve hukukunu ihlâl ettiği gerekçesiyle itham ettiği karı-koca hakkında nâzil olmuştur. Bu eşlerden zâlim/haksız olanı imâm/hâkim bilemediği için ondan hakkı alamaz ve onu adâlet çizgisine getiremez. Bu nedenle, bu iş için kadının tarafından bir ve kocanın da tarafından bir olmak üzere ve eşlerin de üzerinde ittifak edecekleri toplam iki kişiyi hakem tayin eder, onlar da meseleyi araştırırlar. Hakemler meselenin aslına vâkıf olabilirlerse haksız olanı hak çizgisine getirirler, onun zulmüne mânî olurlar. Bunda ve eşleri barıştırmada muvaffak olabilirlerse ne âlâ! Aksi takdirde hakemler inceledikleri meselenin sadece şâhitleri sayılırlar ve bildiklerini bir şâhitlik göreviyle imama aktarırlar. İmam da bu bilgilere binâen eşlerden haksız olanın haksızlığına mânî olur, onu adalet çizgisine ve sorumluluğunu bilmeye zorlar.”⁵⁷

Burada Tahâvî, hakemlerin eşleri ayırma yetkisinin olup olmadığı, varsa kadının kocasından bir bâin talâkla boşanmış sayılacağı ve kocasının da onu boşamış sayılacağı hususundaki ihtilafları zikreder: “Âlimlerden bir grup der ki: Karı-koca izin vermedikçe hakemlerin onları boşama yetkileri yoktur. Aslında burada onlara yetkiyi kendisi lehinde ve karısı aleyhinde verecek olan kocadır. İmâm Şâfî bu görüştedir. Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in kıyasları da bu yöndedir. Hz. Ali'den nakledilen bir görüş de bunu destekler.”⁵⁸ Burada Tahâvî, Hz. Ali'nin bu husustaki bilinen hükmünü uzunca nakleder. Sonunda der ki; “Sen görmez misin ki Hz. Ali burada koca razı

⁵⁵ Zeccâc, age, II, 49.

⁵⁶ Nisâ; 4/35.

⁵⁷ Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur'âni'l-Kerim*, II, 407.

⁵⁸ Tahâvî, age, II, 407.

olmadığı için ve oluncaya kadar, hakemlere eşleri ayırma yetkisi vermemiştir. Bu da gösterir ki eşleri ayırmada hakemlerin mutlak yetkileri yoktur, olsaydı onlara bunu beyân ederdi.”⁵⁹ Tahâvî, Hz. Ali'nin kocaya söylediği (لَسْتُ بِيَارِحُ حَتَّى تَرْضَى بِمَثَلِ مَا رَضَيْتَ) “Karının razı olduğu şeye sen de razı oluncaya kadar (vazgeçmeyeceğim, karar vermeyeceğim, seni) bekleyeceğim!” şeklindeki sözünün; “imamın aslında bu yetkiyi kocaya vermek ve ondan hakemleri tayin etmesini istemek zorunda olduğu” manasına geldiğini belirtir ki böylece hakemler tayin edilince meseleyi araştırınsınlar ve eşlerden haksız olandan Allah'ın verdiği hakkı alıp haklıya teslim etsinler!⁶⁰

Tahâvî, âlimlerden diğer bir grubun da (özellikle Mâlikîler); “İmam, hakemleri yetkili tayin edince, koca izin versin ya da vermesin, hakemlerin eğer gerekli görürlerse onları ayırma yetkileri vardır” görüşlerini nakleder. Bu görüşün İbn Abbas'a âit olduğunu belirtip gerekçesini de şöyle izah eder: “Eşler arasındaki ilişkiler bozulunca Allah (c.c.) kocanın ve karısının akrabaları arasından işin ehli birer kişinin hakem olarak tayin edilmesini emreder. Bu hakemler, eşlerden haksız olan kim? diye araştırırlar. Eğer koca haksız/nâşiz ise karısını ona karşı korurlar, ona ilişmesine mânî olurlar, karısına nafaka ödemekle onu yükümlü tutarlar. Kadın haksız/nâşize ise, kocayı kadına karşı korurlar ve kadının kocasından nafaka alma hakkını iptal ederler. Sonuçta gerekli görürlerse hakemlerin eşleri barıştırma ya da ayırma yetkileri vardır.”⁶¹

Tahâvî, üçüncü bir görüşü ise Ahmed b. Hanbel'den nakleder: “Bu işle görevlendirilen hakemlerin birinin verdiği karara diğeri muhâlif olursa, karar geçersizdir uygulanmaz.” Bu görüşün yine Hz. Ali'den nakledildiğini belirtir. Tahâvî ayrıca yukarıdan beri naklettiği ve sahâbeden Hz. Ali ile İbn Abbâs arasında ihtilâflı olan mezkûr görüşlerin tâbiînden Şüreyh, Şa'bî, Sa'id b. Cübeyr, Mücâhid' den de nakledildiğini belirtir. Mücâhid'in; “Eğer kadının kocasına itaat etmemesinden kocanın da onu bırakmayacağından korkuluyorsa ve araları ıslah edilemiyorsa, kadın kocasına fidyemal öder kocası da onu muhâla'a⁶² yoluyla boşar. Muhâla'a ancak bu durumda

⁵⁹ Tahâvî, age. II, 407-408.

⁶⁰ Tahâvî, age. II, 408.

⁶¹ Tahâvî, age. II, 408.

⁶² **Muhâla'a**: Tahâvî'nin *Ahkâmü'l-Kur'an*'ını tahkikli neşreden Hâmid Abdullah el-Mahallâvî, bu kelimeyi lûgat ve ıstılah manaları ile şöyle açıklar: Muhâla'a, *lûgatta*: “*söküp atmak*” demektir ve “*elbiseyi çıkarmak*”tan istiâredir. Çünkü eşler birbirleri için birer elbise/örtüdür ve (muhâla'a yoluyla ayrılınca) sanki elbiselerini çıkarmış gibi olurlar. Kadın kocasından boşanmak için ona fidyemal öder ve böylece koca da onu boşarsa muhâla'a gerçekleşmiş olur. Bkz: İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 1232 (hul'u, muhâla'a) md; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr*, I, 242 (hul'u, muhâla'a) md. Muhâla'a'yı *ıstılahta* mezhepler farklı şekilde tarif ederler. Hanefîler; “Nikâh hakkını vererek karşılığında mal/para almaktır ve hul'u lafzı kullanılır” diye tarif ederler. Şâfîler; “Karı-koca arasında bir bedel karşılığında, talâk ya da hul'u lafızlarını kullanarak yapılan tefriktir” diye tarif ederler. Mâlikîler; “Bir bedel karşılığında talâk/boşamaktır” derler. Hanbelîler; “Kocanın karısından aldığı bedel karşılığında ve belirli lafızları kullanarak, ondan ayrılması/firâk etmesi ” derler. Bkz: *Tebyinü'l-Hakâik*, II, 262; *Şerhu Fethi'l-Kadir*, IV, 210; *Hâşiyetü İbn Âbidîn*, III, 422; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 262; Dürdür,

yapılır” şeklindeki görüşünün yine muhâla’a yetkisinin hakemlerde değil de eşlerde olduğuna delil sayar. Bu durumda bile muhâla’a yetkisi hakemlere değil de eşlere veriliyorsa, muhâla’a’nın götürdüğü zorunlu bir sonuç olan boşama yetkisinin evlâ tarikiyle ve sadece kocaya verilmiş sayılacağını belirtir. Tahâvî, Mücâhid’den naklettiği bu görüşün, hakemlerin verdiği (ayrılık) kararlarını geçerli sayan diğer tâbiîn ulemasının görüşlerine muhalif olduğunu belirtir.⁶³

Son olarak Tahâvî, Hanefiler ve Şâfiîler ile aynı görüşte olan Ahmed b. Hanbel’in başka yerde pek göremediğimiz hârika gerekçesini şöyle nakleder: “Eşlerin geçimsizlikleri durumunda imam bu meseleyle ilgilenmek üzere şâhitliklerinde âdil olabilecek, görevlendirildikleri meseleyi iyi bilebilecek iki hakem görevlendirir ki onların ulaşacağı netice doğru ve hakkaniyetli olsun. Hz. Ali ve İbn Abbâs’dan naklettiğimiz üzere ulemâ bu meselede ihtilaf etmiş olunca biz (Hanbelîler) deriz ki: Eğer boşama yetkisini elinde bulundurmamak aynı zamanda nikâh yapmayı da helâl kılıyor ise ki Allah Teâlâ’nın Kur’ân’da nikâh yapma yetkisini kocadan başkasına verdiğini göremiyoruz, Allâhü âlem bizce bu durumda kesin olan görüş şudur: Allah’ın sadece kocaya verdiği bir yetki onun izni olmadan hakemlere devredilemez.”⁶⁴

Tahâvî devamında eşler arasında zuhur eden anlaşmazlıklardaki hakemlerin yetkisini liân’daki hâkimin yetkisine kıyaslayarak, hakemleri eşleri boşamada yetkili kılmaya çalışanların görüşlerine yer verir ve onların gerekçelerini şöyle reddeder: “Eğer birisi derse ki; “eşler arasındaki mülâ’ane’de karar verme (onları boşama) yetkisini üstlenen hâkimdir. Yani hâkim, kocanın boşama yetkisinin dışındaki bir yetkiyle yani tefrik ile karı-kocayı birbirinden ayırır. Aynı şekilde (buna kıyaslayarak), eşler arasındaki anlaşmazlıkta da hakemlere onları tefrik etme yetkisi veririz ve böylece eşler arasındaki nikâh bağı ortadan kaldırılmış olur.” Biz de bu anlayışa şöyle cevap veririz: Eşler birbirleriyle mülâ’ane yaptıktan sonra isteseler de aralarındaki nikâh bağını koruyarak artık tekrar bir araya gelemeler, evli kalamazlar, imamın onları tefrik etmesi gerekir. Çünkü eşlerin yaptıkları iş (mülâ’ane), artık onların bir arada kalma ve nikâh bağlarını koruma yetkilerini ellerinden almıştır. Ancak (bunun aksine), aralarındaki

eş-Şerhu’s-Sağîr, III, 319; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid*, II, 98; *el-Kâfi*, II, 597; *Keşfü’l-Kınâ*, V, 212; İbn Kudâme, *Muvaffakuddîn, el-Muğnî*, VII, 536. Bkz: Tahâvî, age. II, 410-411, dipnotlar.

Muhâla’a’yı Mehmet Âkif Aydın şöyle açıklar: “Karı-kocanın aralarında anlaşarak evlilik birliğine son vermeleridir. Çoğu kere bu yolla boşanma talebi kadın tarafından gelmekte ve boşanmak isteyen kadın, bunun kocaya yükleyeceği bir kısım mâli yükümlülükleri ortadan kaldırarak (mehir, nafaka ve çocuğun bakım masrafları gibi haklarından kısmen ya da tamamen vazgeçerek) boşanmayı temin etmektedir. Bu, bir bâin talâk sayılır.” Bkz. agm, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 286.

⁶³ Tahâvî, age. II, 409-410.

⁶⁴ Tahâvî, age. II, 410.

anlaşmazlıkları gidermek üzere hakem tayin edilen eşler eğer tekrar barışıp evli kalmaya karar verirlerse imam/hâkim buna mânî olamaz. Eşlerin buna hakları ve yetkileri vardır. Bu da gösterir ki; mülâ'ane artık eşlerin bir araya gelmelerini haram kılar, eşlerin anlaşmazlıkları ve hakem tayini meselesinde ise böyle bir haramlık oluşmaz. Buradan da anlaşılmaktadır ki; tefrik/ayırma yetkisi önceden kimde ise sonra da onda kalır (yani kimde korunuyorsa onda kalır, kaybedilince de geri alınmaz).⁶⁵

Hanefî müfessirlerimizden ve fakihlerimizden Ebû Bekir Cessâs (ö. 370/981), *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ında konuyu çok geniş olarak ele alır ve tartışır. Sahâbenin, tâbiînin, mezhep imamlarının ve ulemanın görüşlerini geniş şekilde nakleder. “Hakemlerin karı-kocayı kendilerinin ön izni olmadan ayırma yetkisi mutlak manada vardır” diyenlerin görüşlerini kesinlikle reddeder, bunun Kur'ân'a ve Sünnet'e zıt olduğunu belirtir. Hakemlerin karı-koca tarafından görevlendirilmiş ve onlar adına iş yapan vekiller olduğunu, aralarını sulh etmeye çalışmaları gerektiğini, bunu başaramamaları durumunda, sadece âile içi geçimsizlikte hangisinin haksız olduğunu, problemin nereden ve kimden kaynaklandığını tespit etmekle görevli olduklarını, elde ettikleri bu bilgileri imama aktaran birer şâhitler oldukları, ancak karı-kocanın izin ve vekâlet vermeleri durumunda onları ayırmaya yetkilerinin olduğunu beyan eder. Bazı kimselerin; “Ebû Hanîfe ve ashâbı, hakemlik meselesini iyi bilmiyorlardı” şeklindeki iddialarının asılsız ve büyük bir iftira olduğunu söyler.⁶⁶

Şâfiî mezhebinden Kiyâ el-Herrâsî (ö. 504/1110), *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ında: mezkûr âyetteki hitabın kimlere tevcih edildiği hususunda insanlar (ulemâ) arasında ihtilaf olduğunu ve bu hitabın; a- Saîd b. Cübeyr'e göre; anlaşmazlık durumundaki karı-kocanın bu durumlarını arz ettikleri sultana (hâkime), b- es-Süddî'ye göre; karı-kocanın bizzat kendilerine olduğunu belirtir. c- Üçüncü olarak da İmam Şâfiî'nin görüşünün şöyle olduğunu belirtir: “Âyetin zahirinden anlaşılan odur ki; durum karı-kocanın halleriyle alakalı olduğu için, âyetteki hitap ikisini de kapsar. Şöyle ki; kocanın nâşiz/geçimsiz/haksız olması durumunda Allah Teâlâ'nın karı-kocaya aralarında sulh yapmalarına izin verdiğini görüyorum. Kadının nâşize olması durumunda kocasının onu (hafifçe) dövmesine, karısının kocasıyla aralarında Allah'ın hududunu koruyamayacağından (iyi geçinememe, evde sürekli huzursuzluk ve şiddet olmasından) korktuğu durumda muhâla'a yoluyla ayrılmalarına izin verdiğini görüyorum. Hz.

⁶⁵ Tahâvî, age, II, 410-411.

⁶⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 269-274.

Peygamber de bunu mesnûn/meşru kılmıştır. Bu izin verilen hususlarda biraz da kadının rızası/izni aranmakta gibidir. Ayrıca kocanın bu karısından ayrılıp başka bir kadınla evlenmek istemesi durumunda önceki karısının malını vs. almaması hususunda Allah onu uyarmıştır. Karı-kocanın aralarındaki anlaşmazlığın çözümünü bizzat yine kendilerinin yapmasıyla bu şekilde emniyete aldıktan (أَمَّنْ، أَمِّنْ) sonra, bizim onların yine de anlaşamayacağımızdan korktuğumuz durumlarda, Allah hakem tayinini meşru kılmışsa, buradan anlarız ki eşler arasındaki anlaşmazlığı çözümede hakemlerin rolü bizzat bu eşlerin rolünden farklı olacaktır. Bu durumda kadının ve kocanın akrabaları tarafından birer hakem (âile meclisi) tayin edilecek ve bu hakemler ancak eşlerin rızalarıyla ve güvenceli (مَأْمُونَيْنِ) kimseler arasından seçilecektir. Eşler bu hakemleri; aralarında sulhu sağlama ya da eğer gerekli görürlerse onları ayırma (tefrik) hususunda vekil tayin edeceklerdir. Hz. Ali'nin de; "Hakemler, karı-kocanın vekilleridir (müvekkillerinin isteklerinin ve rızalarının dışına çıkamazlar)" şeklindeki görüşünü de biliyoruz. Bu, ayrıca Ebû Hanîfe'nin görüşüdür ve İmâm Şâfiî'nin de en sahih mezhebidir. Burada İmâm Şâfiî'nin, İmâm Mâlik'in; "Hakemler, karı-kocanın rızasına bağlı olmadan müstakil hareket ederek hüküm verebilirler (ve onları ayırabilirler)" görüşüne muvâfik olduğu nakledilse de İmâm Mâlik'in bu görüşü zaten uzak/zayıf bir görüştür."⁶⁷

Kiyâ el-Herrâsî, İmâm Şâfiî'nin görüşünü nakletmeye ve yukarıdaki görüşlerinin gerekçesini ortaya koymaya şöyle devam eder: "... Çünkü kocanın aile içindeki geçimsizlikte kendisinin zâlim/haksız olduğunu itiraf etmesi, nikâh hakkını elinden almaz, kadının haksız olması da aynı şekilde. Haksızlık hangi taraftan kaynaklanırsa kaynaklansın, bir şekilde giderilmelidir. Ancak, bu anlaşmazlığın ve haksızlığın giderilmesi için hakemlere görev vermek ve hakemlerin de bunu karı-kocanın rızaları olmadan nikâhlarını ellerinden alarak ve aralarını tefrik ederek çözmelerini beklemek doğru olmaz. Böyle bir şeyin; karı-kocanın aralarında birbirlerine karşı yaptıkları haksızlık ve zulümden aşağı kalır bir yanı yoktur."⁶⁸

Kiyâ el-Herrâsî gerekçesine şöyle devam eder: "Evet, birisi şöyle diyebilir: Eşler arasında bu soğukluk (الوحشة) devam ettiği sürece, aralarındaki anlaşmazlığı öylece ortada bırakmak doğru değildir. Bu, aynen alış-veriş yapıp da anlaşmazlığa düşen iki kişiyi ihtilaflarıyla öylece ortada bırakmaya benzer. Bu da uzaktır, yani doğru değildir.

⁶⁷ Kiyâ el-Herrâsî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 451.

⁶⁸ Kiyâ el-Herrâsî, *age*, II, 451-452.

Alıcı ile satıcı alışverişlerinde anlaşmazlığa düşüklerinde, alışveriş birbirine zıt iki konum arasında (geçerli mi, iptal mi? şeklinde) kalacağı için, onları bu anlaşmazlıklarıyla öylece ortada bırakmak düşünülemez. Bu durumda alışveriş akdine hâle getiren ve geçerliliğini iptal eden bir durum yoktur. Sadece iki kişi (karı-koca ya da alıcı ile satıcı) arasında bir haksızlık vardır ki bunu da mahkemede hâkim çözer. Nikâhın feshedilmesi burada söz konusu bile olamaz. Bu, îlâ'ya hiç benzemez. Çünkü îlâ'da asıl maksat hedef alınıp zedelenmiştir ki o da kocanın istimtâ'dan (karısıyla cinsel ilişki yaşamayı) kendisini men etmek istemesidir. Neticede; bu mesele îlâ'ya benzer, diyenlerin haklılık payı olsa olsa şöyle olabilir: burada nikâh ile kastedilen şey, kadının nikâh sayesinde elde ettiği mesken hakkıdır ve karı-koca arasındaki anlaşmazlık/şikâk sebebiyle kadının bu hakkına hâle geliyor denirse, mesele bu yönüyle îlâ'ya yakındır (Yani; kadın îlâ'da madur edildiği gibi, burada da mâdur ediliyor demektir).⁶⁹

Kiyâ el-Herrâsî son olarak, karşıt görüşte olan İmam Mâlik'in görüşünü naklederek der ki: “Burada hakemlerin kadının rızası ve izni olmadan, onu kocasından muhâla'a yoluyla ayırma hakları vardır, görüşü tamamen uzaktır/yanlıştır. Çünkü hâkimin dahi karı-kocayı boşama (kocanın boşama hakkını elinden alma) yetkisi yoktur ki, bu yetki hakemlerde olsun! Evet, aslında vekillere hakem denmese de biz bunların hakem olduklarını kabul ediyoruz. Çünkü yaptıkları işlerde benzerlik var. Mâmafih hakemler, karı-koca tarafından vekil tayin edildiklerinde, meselede ıslah yollarını araştırmak ve işi adaletle çözmek hususunda gayret gösteriyorlar. Bu durumda hakemlerin verdiği her karar câizdir, ancak eşlerin rızası alınması şartıyla, rızaları olmadan aslâ olmaz. Çünkü Allah (c.c.); ﴿فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُؤْتِيَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ﴾ “Eğer karı-kocanın aralarında Allah'ın hududuna riâyet edemeyeceklerinden korkarsanız ve endişe ederseniz, bu durumda kadının (kocasına) fidye/bedel ödemesinde ikisine de bir engel/vebal yoktur”⁷⁰ buyurmaktadır. Şârî bu âyetle; eğer eşler arasında geçimsizlik korkusu yoksa kocanın karısından fidye/bedel dâhi almasına izin vermemişken, bu âyetten; eşlerin rızası olmadan onları ayırmaya hakemlerin yetkisi vardır, sonucu nasıl çıkarılabilir ki?”⁷¹ el-Herrâsî, bundan sonra da meseleyi tartışmaya ve İmam Mâlik'in görüşünü reddetmeye devam etmektedir.

Fıkıhta Hanefiliği takip eden müfessir Zemahşerî (ö. 538/1144), Keşşâf'ında bu konunun ihtilafı olduğunu zikreder, kendisi kesin görüş belirtmez. Şöyle ki:

⁶⁹ Kiyâ el-Herrâsî, age, II, 452.

⁷⁰ Bakara; 2/229.

⁷¹ Kiyâ el-Herrâsî, age, II, 452-453.

“Hakemlerin karı-kocayı barıştırma ve eğer gerekli görürlerse ayırma yetkileri var mı? diye sorarsan, ben bu konunun ihtilafı olduğunu belirtmek isterim: Bazıları bunun ancak karı-kocanın izin vermesiyle mümkün olduğunu belirtirlerken bazıları da hakemlerin buna mutlak manada yetkilerinin olduğunu, çünkü onların görevlendirilme sebeplerinin karı-koca arasındaki meseleye kendi içtihatlarıyla (barıştırarak ya da ayırarak) çözüm bulmak olduğunu belirtirler. Sahâbeden Ubeyde es-Selmânî (r.a.) şu olaya şahit olmuştur: Hz. Ali (r.a.) kendisine âile akrabalarıyla birlikte gelip danışan kavgalı bir karı-kocanın akrabalarından bir hakem heyeti oluşturmuş ve onlara görevlerinin ne olduğunu iyi bilmeleri gerektiğini belirterek; eğer onları ayırmayı uygun görürseniz ayırmalısınız, barıştırmayı uygun görürseniz barıştırmalısınız, demiştir. Hattâ ayrılığa itiraz eden kocaya çıkışarak Allah'ın kitabında lehinde ya da aleyhindeki (hakemlerin vereceği barıştırma ya da ayırma hükmüne) razı olmalısın, diye ısrar etmiştir. Hasan (el-Basrî r.a.); hakemlerin karı-kocayı sadece barıştırmaya yetkili olduğunu, boşamaya yetkili olmadığını belirtmiştir. Şa'bî (r.a.) der ki; Hakemlerin vereceği her türlü karar câizdir/geçerlidir.”⁷²

Mâlikî mezhebinden Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148-49), Ahkâmü'l-Kur'ân'ında meseleyi mezhepler arasında genişçe tartışır, özellikle İmâm Şâfiî'nin görüşlerine karşı çıkar. Eşler arasındaki anlaşmazlıkta hakemlerin verdiği ayrılık kararının kesinlikle bir bâin talâk olduğunu belirtir.⁷³ Şunları ekler: “İmâm Şâfiî der ki; mesele hakemlere havâle edilince anlaşılmaktadır ki onların vereceği karar karı-kocanın vereceği karardan farklı olacaktır. Yani kocanın dışındaki bir kimsenin karı-koca hakkında vereceği karar onların rızası/ihtiyârı olmadan verilmiş olacaktır ki böylelikle hâriçten birilerinin (hakemlerin) devreye girmiş olmalarının bir anlamı olsun. Şâfiî'nin; hakemler ancak emîn/güvenilir kimselerden seçilmelidir, görüşü ihtilafsız çok doğrudur. Fakat yine Şâfiî'nin; hakemler ancak karı-kocanın rızasıyla ve vekâletiyle karar verirler, görüşü ise son derece yanlıştır. Çünkü Allah, karı-kocanın anlaşmazlığa düşmelerinden korkulduğunda onlar dışında iki kişiyi hakem tayin ettirmekle onlardan başkalarını muhatap almıştır. Madem ki başkalarını yani hakemleri muhatap aldı, neden hâlâ karı-kocanın vekâlet ve izin vermelerine gerek olsun ki? (Davalı) kişiler tarafından yapılan vekil tayini, ancak birinin diğerine muhâlif olduğu durumlarda olur. Bu ise, burada

⁷² Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 390-391.

⁷³ İbn Arabî, Ebû Bekir, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 426.

mümkün değildir (yani vekiller/hakemler, karı-kocaya seçme hakkı verilmeden bizzat Allah tarafından görevlendirilmiştir).”⁷⁴

Mâlikî’lerden Kurtuba’lı İbn Rüşd (ö. 595/1198-99), *Bidâyetü’l-Müçtehid*’inde mezheplerin görüşlerini gerekçeleriyle birlikte şöyle nakleder: “İmâm Mâlik ve ashâbı der ki: Karı-kocayı barıştırma ya da ayırma konusunda onların vekâleti ve izinleri olmadan da hakemlerin yetkileri vardır. Delili ise; Hz. Ali’den; “hakemlere karı-kocayı ayırma ve birleştirme yetkisi verilmiştir (verdim)” diye nakledilen görüştür. İmâm Şâfiî, Ebû Hanîfe ve ashâbı ise; Koca izin vermedikçe hakemlerin eşleri ayırma yetkisi yoktur. Gerekçeleri şudur: Boşama yetkisi sadece kocaya ya da onun vekil tayin ettiği kişiye âittir.”⁷⁵

Şâfiî âlimlerimizden müfessir Kadı Beydâvî (ö. 685/1286), *Envâru’t-Tenzîl*’inde der ki: “Ey hâkimler! karı-kocayı barıştırmak üzere bir hakem heyeti oluşturunuz. Bunların eşlerin akrabalarından seçilmesi müstehaptır, ama yabancı kimselerden de seçilirse câizdir. Âyetteki hitap kocalara ve karılarına da olabilir. ... Daha doğru ve azhar olan şey; hakemlerin görevlendirilmesinin eşler arasını bulmak ya da aralarındaki problemi ortaya çıkarmak içindir. Onların karı-kocayı birleştirmek ya da ayırmak gibi bir yetkileri yoktur, ancak eşler önceden buna izin vermişlerse başka! İmâm Mâlik; hakemler eşleri ayırmayı maslahata uygun görürlerse, muhâla’a yoluyla ayırma yetkileri vardır, der.”⁷⁶

b. Son Dönem Modern İslâm Hukuku Kaynakları

Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Âile İlmihali*’nde der ki: “Hakemlerin görevi yalnızca arabuluculuk mudur? Yoksa boşama yetkileri de var mıdır? Ebû Hanîfe ve Ahmed b. Hanbel’e göre, eşler özel yetki vermedikçe hakemlerin onları boşama hakkı yoktur. Çünkü onlar vekil durumunda olup (müvekkilli tarafından) verilen yetkinin dışına çıkamazlar. Âyette hakemlerin yetkisi ise ıslahtan (arabuluculuktan) ibârettir. Ancak eşler hakemlere özel yetki vermişse bu takdirde onları boşamaları mümkündür. İmâm Şâfiî’den bir görüşe göre, hakem yalnızca arabulucu olup, vekil yetkilerini kullanır. Başka bir görüşüne göre ise hakem, “hâkim” demektir. Bu yüzden tarafların rızası olmasa bile hakemler gerekli görürlerse boşamaya da karar verebilirler.”⁷⁷

⁷⁴ İbn Arabî, age, II, 421-427.

⁷⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müçtehid*, II, 99.

⁷⁶ Kadı Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, I, 214.

⁷⁷ Döndüren, Hamdi, age, s. 271.

Mehmet Âkif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*'nde “Fenâ Muâmele ve Geçimsizlik” başlığı altında der ki: “Fenâ muâmele ve geçimsizlik, sadece Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde bir boşanma sebebidir. Hanefî ve Şâfiî mezhebinde bu, bir boşanma sebebi değildir. Mâlikîler'e göre kadın kendisine fenâ muâmelede bulunan kocasının durumunu hâkime bildirir ve tefrik (mahkeme kararıyla boşama) talebinde bulunursa bakılır. Kadın bu iddiasını ispat ederse, hâkim boşamaya karar verir. Kadın bunu ispat edemez ve boşanma talebinde de ısrar ederse hâkim her iki tarafın ailelerinden birer kişiyi hakem olarak seçer. Bu hakemler önce tarafların arasını ıslah etmeye çalışırlar. Bu mümkün olmaz ise evliliğin yürümemesinin kusuru kocada ise bâin talâk'a, kusur kadında ise bir bedel karşılığında muhâla'a'ya hükmederler. İkisi arasındaki fark; bâin talâk'da kadının, muhâla'a'da ise kocanın (maddî yönden) avantajlı olmasıdır. Mâlikîler'e göre bu bir bâin talâk'dır.⁷⁸ Hukûk-ı Âile Kararnamesi de bu konuda esas itibariyle Mâlikî görüşünü kabul etmiştir.”⁷⁹

Halil Cin ve Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*'nde “Geçimsizlik ve Âile Meclisi” başlığı altında derler ki: “Hanefî ve Şâfiî'lere göre, fenâ muâmele ve geçimsizlik, kazâî (hâkim/yargıç kararıyla) boşanma sebebi değildir. Hanbelî ve Mâlikîler ise, bu durumda hâkimin tefrik'e hükmedeceğini kabul etmektedirler. 1917 tarihli Kararname bu konuda da Mâlikî mezhebinin görüşünü tercih ederek, fenâ muâmele ve geçimsizlik halinde durumun “âile meclisi”ne havâle edilmesini ve âile meclisine tefrik yetkisinin tanınmasını kanunlaştırmış bulunmaktadır.”⁸⁰

“Kararnameye göre, eşler arasında geçimsizlik ortaya çıkar da eşlerden birisi mahkemeye mürâcaat ederse, hâkim eşlerin ailelerinden birer hakem tayin eder. Bu şekilde meydana gelen “âile meclisi” taraflarının arasını ıslaha çalışır. Bu mümkün olmadığı takdirde, kusur (geçimsizliğin sebebi) kocada ise aralarını tefrik eder. Kusur kadında ise, mehrin tamamı veya bir kısmı üzerinde muhâla'a'ya hükmeder. Hakemler kendi aralarında ittifak edemezlerse, hâkim üçüncü bir hakem veya yeni bir hakem heyeti tayin eder. Hakemlerin vereceği kararlar kesindir ve itiraz kabul edilmez. Kadına önemli bir hak veren “âile meclisi” müessesesindeki tefrik kararları, birer bâin talâk hükmündedir (yani kocanın üç boşama hakkından birisini eksiltmiş sayılır) ve durumun

⁷⁸ Ebü Zehra, age, s. 385-386.

⁷⁹ Aydın, Mehmet Âkif, age, s. 290.

⁸⁰ Cin Halil, Akgündüz Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 532.

usulüne uygun olarak tescil edilmesi de icap eder. Bazı İslâm hukukçuları, hakem kararlarını birer ric'î talâk olarak vasıflandırmışlardır.”⁸¹

Kocanın Karısına Karşı Sert ve Geçimsiz Davranması (Nüşûz):

Eşler arasındaki geçimsizlikle ilgili ayetlerden biri de Nisâ; 4/128'dir. Söz konusu âyet şöyledir:

﴿وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُورًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا، وَالصُّلْحُ خَيْرٌ، وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسَ الشُّحَّ، وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾

“Eğer bir kadın, kocasının nüşûz’ünden (geçimsizlik) veya ondan yüz çevirip uzaklaşmasından korkarsa, barış ile aralarını bulup düzeltmekte (sulh) ikisi için de bir sakınca yoktur. Barış daha hayırlıdır. Nefisler ise kıskançlığa ve bencil tutkulara hazır (elverişli) kılınmıştır. Eğer iyilik yapar ve sakınırsanız, şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.”

Bu âyet; yukarıda da değindiğimiz gibi, kocasının geçimsizliğinden korkan kadına, kocasıyla sulh yapmanın yolunu gösterir. Âyet, kocanın geçimsizliğini ifade etmek için iki önemli ıstılahtan bahsetmektedir: Nüşûz/geçimsizlik (نُشُورًا) ve yüz çevirme (إِعْرَاضًا)’dır.

Nesefî, âyetin başını; “Kadının, kocasının kendisine karşı geçimsiz davranacağıın işaretlerini sezinlemesidir” diye açıklar. Nüşûz’ü; “Kocanın kendisini karısından uzak tutması, onun nafakasını ve ev ihtiyaçlarını ödememesi, karı-koca arasında olması gereken merhameti ondan esirgemesi, döverek ve söverek ona eziyet etmesidir” diye açıklamıştır. İ’râd’ı ise; “Kadının çok yaşlı ve çirkin olması, yaratılışındaki ve huyundaki bir kusur, ondan bıkmaya gibi sebeplerden dolayı erkeğin ondan uzaklaşarak başka kadınlarla ilgilenmeye başlamasıdır” diye tarif edilmiştir. Âyette (أَنْ يُصْلِحَا)geçen sulh yapmak fiilini Kûfe’li kırâat imamlarının (Âsım, Hamza Kisâi ve Halef), if’âl bâbı’ndan okuduklarını, diğer imamların fiildeki te (muzâra’at harfi)ni sonraki sâd harfinin cinsine çevirip sonra da ona idğâm ederek (يُصَالِحَا)şeklinde okuduklarını ve bunun aslının tefâ’ale bâbı’ndan (تُصَالِحَا-يُصَالِحَا)olduğunu belirtmiştir. Her iki seçeneğe göre de sonraki (صُلْحًا)kelimesinin bu fiillerin masdarı olduğunu belirtmiştir.⁸²

⁸¹ Cin Halil, Akgündüz Ahmet, age, s. 532.

⁸² Nesefî, Ebû'l-Berekât, *Medârikü't-Tenzil*, I, 369.

Fiil cümlesinde, önce fiilin sonra da onun fâilinin zikredilmesi ve merfû olması bilinen bir nahiv kuralıdır. Müfessirimiz İcî, âyette bu kuralın dışına kısmen çıkıldığını belirtir: ﴿وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُورًا أَوْ إِعْرَاضًا﴾ ibâresinde fâilin (امْرَأَةٌ) fiilden (خَافَتْ) önce geldiğini ve bu nedenle (mubtedâ olduğu için değil) merfû olduğunu, asıl gerçek fâilin gizli zamir (وَإِنْ أَحَدٌ مِنْ) olduğunu belirtir. Bunun bir benzeri kullanımının da (وَإِنْ أَحَدٌ مِنْ) (خَافَتْ) olduğu ayetinde gerçekleşmiş olduğunu söyler. (خَافَتْ) ile kastedilenin; “anlaşılan zâhirî manada olduğunu, korkuya yol açacak emârelerin zuhur etmesiyle kadının korkarak acı çekmeye başlaması” olduğunu belirtir. Bunun da kocasının ona; “Sen kötüsün, çirkinsin, iticisin” veya “genç bir kızla evlenmek istiyorum” demesi olduğunu söyler. Âyetteki (خَافَتْ) fiilinin (علمت، ملئت) manalarında kullanıldığına dâir rivâyetin, zaruret (ve gerekçe) olmadan âyetin zâhirînin hilâfına mana vermek olduğunu belirtir. Kocanın kastedildiği (بعل) kelimesini (زوج) kelimesi ile açıklar. Aslında (بعل) kelimesinin (السيد) efendi manasında kullanıldığını, kocaya da karısının efendisi sayılması dolayısıyla (بعل) denildiğini açıklar. Nüşûz ve i'râd kelimelerine Neseî'ninki gibi izahlar getirir.⁸⁴

Neseî, âyette “sulh yapmak”tan maksadın; “kadının mehrinden, nafakasından veya koca çok kadınla evliyse kadınlar arasında sıraya konmuş olan geceleme ve yatak sırası (القسمة) haklarından kısmen veya tamamen ferâgat etmesi⁸⁵” olduğunu söyler.

﴿وَالصُّلْحُ خَيْرٌ﴾ ibâresini; “Sulh, ayrılmaktan, geçimsizlikten ve her şeyde husumetli olmaktan daha hayırlıdır. Nasıl ki husumet, şerhlerin en şerlisi ise, sulh da hayırların en hayırlısıdır” şeklinde açıklar. ﴿وَأَخْضِرَتِ﴾ cümlesinin ve bir sonraki cümle olan ﴿وَالصُّلْحُ خَيْرٌ﴾ cümlesinin, itirâziyye/ara cümlesi olduğunu belirtir. Bunlardan ikinci ara cümleyi; “Cimrilik ve kıskançlık daima kişinin nefsiyle beraberdir, ondan hiç ayrılmaz, yani kişi bu tabiatla yaratılmıştır” diye açıklar. Kastedilen mananın; “Kadın, (durduk yerde) kendi hakkı olan (mehir, nafaka, gece yatak sırası) gibi haklarından asla vazgeçmek istemez. Koca da aynı şekilde, eğer karısından soğuyup ondan yüz

⁸³ Tevbe; 9/6.

⁸⁴ İcî, Adudüddin, age., vr. 155a.

⁸⁵ Böyle bir çözüm yolu önerilmekle birlikte, karısından bir menfaat sağlama karşılığında sulh yapan ve ona iyi davranan kocaya dinimiz takvâ sahibi bir kimse olarak bakmamaktadır. Bkz: DİB, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB, II, 54, 58-62, 151-155. **Zemaşşerî** böyle bir sulh yapılmasına biri olumsuz, diğeri olumlu iki örnek nakletmektedir. **İlki**; rivâyet edildiğine göre, kocası bir kadından yüz çevirmeye başlamış ve onu boşamaya karar vermişti. Ama kadının ondan çocuğu olduğu için; “*Ne olur beni boşama, çocuğumun yanında kalıp ona bakayım. Bana iki ayda bir uğramana (kısmet) razıyım*” diye teklifte bulunmuş, kocası da bu teklifi beğenmiş ve böylece anlaşmışlardı. **İkincisi**; Hz. Peygamber'in (s.a.s.) eşi Hz. Âişe'yi çok sevdiğini ve ona kalbinde özel bir yer verdiğini gören diğeri eşi **Sevde binti Zem'a** (Züm'a), Hz. Peygamber'in kendisini boşaması (ihtimalini) hoş karşılamamış, bundan rahatsız olarak boşanmama karşılığında kendi gününü (sırasını) Hz. Âişe'ye vermeye râzı olmuştur. Bunun üzerine (Urve'nin rivâyetiyle), Hz. Âişe, Sevde binti Zem'a için şöyle demiştir: ما رأيت امرأة أحب أن أكون (من رواية عروة عن عائشة قالت: ما رأيت امرأة أحب أن أكون) Bkz: Zemaşşerî, age, I, 439.

çevirmişse, onun kendisi için yapacağı fedakârlıkları da kabul etmek istemez. Bu durumda her ikisi de kendilerini rahata kavuşturacak olan şeyi (sulh ya da ayrılığı) tercih ederler” şeklinde olduğunu beyan eder.

Îcî, karı-kocanın nasıl sulh yapacaklarına dâir Neseî'nin vermiş olduğu izahların benzerlerini verir. Kıraat imamlarının isimlerini vermeden, âyette geçen ﴿أَنْ يُصْلِحَا﴾ fiilinin; (أصلح، إصطلح، تصالحو) bablarından da okunabildiğini, hepsinin masdarlarının müştereken âyette geçtiği gibi ﴿صُلِّحَا﴾ şeklinde olduğunu belirtir.

Neseî, âyette geçen ﴿وَأُحْضِرَتِ﴾ fiilinin iki mef'ûl'e teaddî ettiğini ve bunlardan ilkinin âyette nâib-i fâil olarak gelmiş olan ﴿الْأَنْفُسُ﴾ kelimesinin, (ikincisinin de sarîh mef'ûl ﴿الشُّحُ﴾ kelimesi olduğunu) belirtir. Âyetin bundan sonrasında, kişiyi nefsin bu tabiatına karşı direnmeye ve Şeriat'a uymaya teşvik ettiğini belirtir: ﴿وَإِنْ تُحْسِنُوا﴾ (وَإِنْ تُحْسِنُوا) yani; “hanımlarınızdan nefret edip başka kadınlardan hoşlanmanıza rağmen, sabırlı davranır, eski sohbetleri ve evlilik haklarının hatırı için hanımlarınızla evli kalmaya devam ederseniz, nüşûz'den ve i'râd'dan, aranızda ezâ-cefâ ve husûmete yol açacak şeylerden sakınırsanız” der.⁸⁶

Îcî, âyetteki ﴿وَالصُّلْحُ خَيْرٌ، وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ﴾ şeklinde geçen iki cümleyi de Neseî gibi, itirâziyye/ara cümlesi sayar. Bu cümlelerden ilkinin eşler arasında sulhü teşvik ettiğini, ikincisinin ise eşleri cimriliğe karşı uyardığını söyler. Âyette ﴿الشُّحَّ﴾ denen kelimenin, “cimriliğin ileri derecesine” işaret ettiğini, kişinin hemen yakasına yapıştığını söyler. Cimriliği açıklamak için; kadının kocasının kendisini terk etmesine ve yatak sırasını başkasına vermeye aslâ razı olmayacağını, kocanın da karısından hoşlanmazken onu yanında ve nikâhı altında tutmayı aslâ istemeyeceğini belirtir.⁸⁷ Neseî'nin açıklaması da buna yakın idi.

Îcî, âyetteki ﴿وَإِنْ تُحْسِنُوا﴾ ibâresini; “karınızdan hoşlanmadığınız halde ona sabrederek yanınızda (ve nikâhınız altında) tutarsanız” diye, ﴿وَتَتَّقُوا﴾ ibâresini ise; “i'râd'dan, nüşûz'den ve birbirinize eziyet vermekten sakınırsanız” diye açıklar.

Neseî son olarak, âyeti ve karı-kocanın sabırlı davranarak hoş geçinmelerini açıklamak için şu örneği nakleder: İmrân b. Hattân (ö. 184/800) el-Hâricî adında, akranları içinde çok çirkin bir adam varmış. Karısı da güzeller güzeli. Karısı kocasına bakarak seslenmiş; “Allah'a hamd olsun ki ikimiz de Cennet'liğiz!” Kocası sormuş; “Nasıl olur?” diye. Karısı; “Çünkü senin nasibine benim gibi (çok güzel) bir kadın çıktı

⁸⁶ Neseî, Ebü'l-Berekât, age, I, 370.

⁸⁷ Îcî, Adudüddin, age., vr. 155a.

ve sen buna şükrettin. Bana da senin gibi (çirkin) bir koca düştü ve ben buna sabrettim. Allah, Cennet'ini şükreden ve sabreden kullarına vadetmiştir” diye cevap vermiş.⁸⁸ İmrân ile karısı arasında geçen bu diyalogu İcî de anlatır.

İcî, (وَالصُّلْحُ خَيْرٌ) ibâresinde geçen sulh kelimesinin; 1- cins-i mahallî (manası sınırlı cins isim), yani âyetin işlediği “eşler arasındaki sulh” konusuna has olarak kullanıldığını, 2- sulhün her türüsünü de kapsadığı konusunda ulemâ arasında ihtilaf olduğunu belirtir. Ahd-i zihnî (ma'hûd) olarak; karı-koca arasındaki sulh'a hamledildiğini, umûmî manada da kullanılmış olabileceğini belirtir.⁸⁹

İcî, Hanefiler'in; “Anlaşarak, inkâr⁹⁰ üzerine sulh yapmak sahihtir” şeklindeki görüşlerinin geçersiz sayılmasının amaçlandığını söyler. Buna başka bir açıdan cevap verilebileceğini yani; “Sulh; ya bir akittir ki bu, (mehri tamamen) inkâr ederek olmaz. Ya da sulh; (mehri) düşürüp azaltmak üzere yapılır ki bu da ancak borcun geri kalanının güvence altına alınmasıyla olur. İnkârla birlikte bu mümkün değildir” diye itiraz edilebileceğini belirtir.⁹¹ Bu itirazın da Hanefiler'e karşı, Şâfiîler tarafından dillendirilen bir itiraz olduğu açıktır. Âyetteki “sulh” lafzı üzerine yapılan bu tartışma hususunda Neseî'nin hiçbir açıklama yaptığını göremiyoruz.⁹² Neticede; âyetteki sulh'ü Şâfiîler'in sadece âyetin konusuyla ilgili sınırlı tuttukları, Hanefiler'in de umûmî manada kullandıkları görülmektedir.

Her iki âyet (Nisâ; 4/128-130) arasındaki 129. âyette, çok evli olan erkeğin eşleri arasındaki adâleti nasıl sağlayacağından bahsedilmekte, bu konuda kendisine çözüm yolu önerilmektedir. Biz, konumuzla ilgili olmadığı için bu âyete ve açıklamasına yer vermeyip bir sonraki âyete değineceğiz.

Karı-Kocanın Ayrıl (boşan)maya Karar Vermeleri

Eşlerin boşanma kararlarıyla ilgili ayet Nisâ; 4/130'dur. Âyet şöyledir:

{وَإِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِنْ سَعْيِهِ، وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا}

“Eğer ikisi ayrılacak olurlarsa, Allah her birine genişlik kaynaklarından kazandırır. Allah (rahmetiyle) geniş olandır, hüküm ve hikmet sahibidir.”

⁸⁸ Neseî, Ebü'l-Berekât, age, I, 370.

⁸⁹ İcî, Adudüddîn, age,, vr. 155a.

⁹⁰ Burada **inkâr** ile kastedilenin; “Anlaşarak muhâla'a yoluyla boşanırken, mehri tamamını inkâr etmek ve hiç ödememek” anlayışı olduğu tahmin edilmektedir.

⁹¹ İcî, Adudüddîn, age, vr. 155a.

⁹² Neseî, Ebü'l-Berekât, age, I, 370.

Nesefî, âyetteki ﴿وَإِنْ يَتَفَرَّقَا﴾ şart cümlesini ve fiilini; “Karı-koca hiçbir şekilde anlaşamayıp, muhâla’a yoluyla ayrılırlarsa ya da kocası karısına mehrini ve iddet nafakasını tam ödeyerek onu (re’sen) boşarsa ...” diye açıklar. Sonra ﴿يُغْنِ اللَّهُ كَلًّا مِنْ سَعَتِهِ﴾ ibâresini; “Allah, her birine eski eşinden daha hayırlısını nasip eder, eski rızkindan daha bol ve bereketli rızık verir” diye açıklar.⁹³

Diğer müfessirimiz Îcî, ﴿وَإِنْ يَتَفَرَّقَا﴾ şart cümlesini, cümlesiyle ifade ederek; “Eğer eşler birbirini terk edip ayrılırlarsa, Allah zenginliği ve kudreti sayesinde onların her birine daha hayırlı eş ve maişet vesilesi nasip eder” diye açıklar.⁹⁴ Bu hususlarda iki müfessirimizin yorumlarının benzerlik arz ettiği görülmektedir.

Nesefî, âyetin sonundaki ﴿وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا﴾ cümlesini; “(yeni ve taze bir) nikâhı helâl kılmak suretiyle Allah, (kullarına) genişlik verendir” diye açıklar. Bu, aslında; Allah, kulunun önünü yeni evlilik de dâhil çok geniş şekilde açar, demektir. ﴿...حَكِيمًا﴾ ibâresini; “Allah, ayrılığa izin verdiği için hikmet sahibidir” diye açıklar. Âyetteki ﴿وَاسِعًا﴾ kelimesinden hareketle, ﴿السَّيِّئَةُ﴾ kelimesini; “zenginlik ve kudret” diye açıklar, Allah’ın çok zengin ve muktedir olduğunu belirtir.⁹⁵

Karı-koca arasındaki geçimsizliğe değinirse de, yukarıdaki âyet gibi, geçimsizliğin tabîî bir sonucu olan boşamaya değindiği için, Bakara; 2/227 âyete de yer vermek istiyoruz. Bu âyet; mezkûr sûredeki boşamaya ilgili birçok âyet arasında yer alır. Îlâ’yı takip eden boşama’ya değinir.

Eşlerin boşanma kararlarıyla ilgili bir diğer ayet de Bakara; 2/227’dir. Âyet şöyledir: ﴿وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ “eğer boşanmaya ısrar edip azmederlerse (boşanırlar). Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.”

Nesefî, âyetteki ﴿وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ﴾ ibâresini; “Kocalar (îlâ’dan yani yeminden sonra), karılarına tekrar dönmeyerek, beklemeleri gerekli olan (dört aylık) süreyi beklerlerse (ve boşamaya azmederler)se, (boşanmış olurlar)” diye açıklar.⁹⁶ Nesefî, îlâ’nın tarifini ve hükmünü daha geniş şekilde Kenzü’l-d-dekâik’inde açıkladığı için burada ayrıntıya girmez: “Îlâ; kocanın karısına dört ay ya da daha fazla süreyle yaklaşmayacağına (cinsel ilişkiye girmeyeceğine) dâir yemin etmesidir. Şu sözler gibi: “Vallahi sana (dört ay) yaklaşmayacağım”. Bu dört aylık süre dolmadan karısına ve onunla cinsel yaşamına geri dönerse, (evlilikleri devam eder, ayrıca; yeminini bozduğu

⁹³ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, I, 370.

⁹⁴ Îcî, Adudüddîn, age, vr. 156b.

⁹⁵ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, I, 370.

⁹⁶ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, I, 228.

için) kefaret ödemesi gerekir ve başta yapmış olduğu îlâ/yemin boşa çıkmış olur. Eğer karısına dönmemiş ve süre de dolmuş ise, karısı bir bâin talâkla boşanmış sayılır.”⁹⁷

Sonra Nesefî, âyetin devamı olan ﴿فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ﴾ ibâresini; “yani, kocanın yaptığı îlâ’yı işitir” diye açıklar. ﴿...عَلَيْهِ﴾; “Allah, kocanın niyetini bilir” diye açıklar. Âyetin bu son kısmının aslında; karı-kocanın birbirlerine ve evlilik hayatlarına geri dönmeme (inatlarına) karşılık bir tehdit içerdiğini söyler. Nesefî ayrıca, İmâm Şâfiî’ye göre mananın; “Eğer kocalar geri dönerlerse ve süre dolduktan sonra (ayrılmaya) azmedip karar verirlerse” diye açıkladığını, çünkü âyetteki fâ’nın ta’kîbiyye ifade ettiğini söyler. Yine Hanefîler’e göre; âyetteki ﴿لَلَّذِينَ﴾ibârelerinin, öncesindeki ﴿وَإِنْ عَزَمُوا﴾ibâresinin tafsîli yani açıklaması olduğunu, çünkü tafsîl’in mufassal’dan hemen sonra geldiğini belirtir.⁹⁸

Buradan anladığımız kadarıyla, iki farklı yaklaşımın âyeti yorumlamalarından; “Îlâ/yeminden sonra dört aylık süre dolunca, Hanefîler’e göre boşamanın hemen gerçekleştiği, ya da Şâfiîler’e göre⁹⁹ henüz gerçekleşmediği, hâkimin boşaması gerektiği” sonucuna ulaştıkları görülmektedir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Bakara; 2/226-227 âyetler îlâ’dan ve bunun sonunda gerçekleşen talâktan bahsetmektedir. Bu âyetleri müfessirimiz İcî’nin Şâfiî Mezhebi anlayışı doğrultusunda yorumladığını görmekteyiz. (Zaten kendisi Şafii değil mi???)

İcî, âyette geçen îlâ lafzını lügatta; “Kocanın karısıyla cimâ etmeyeceğine dâir yemin etmesidir.” diye tarif eder. Fukahânın örfünde yani ıstılahta îlâ’nın; “Kocanın nikâhlı eşiyile mutlak/süresiz ya da dört aylığına cinsel ilişki kurmayacağına dâir yemin etmesi” olduğunu belirtir. Oruçlu olmak vs. gibi cinsel ilişkiye mânî olacak ibadetleri yapmaya ant içmesinin de İmâm Şâfiî’nin kavli-i cedîd’ine göre îlâ’dan sayıldığını belirtir. Câhiliyye devrinde kocaların karılarıyla bir yıl ya da iki yıl süreyle cinsel ilişki yaşamayacaklarına dâir yemin ettiklerini, bunu da karılarından hoşlanmadıkları için ve (bu da yetmezmiş gibi) onların başka erkeklerle evlenmelerine mânî olmak (mu’allakta bekletmek) niyetiyle yaptıklarını belirtir. Îlâ’daki sürenin İbrâhîm en-Neħa’î’ye göre; “dört aydan az olabileceğini”, İbn Abbas’a göre; “süre ebedî/sonsuz olarak belirlenmedikçe îlâ geçersizdir” görüşlerini nakleder.¹⁰⁰ Neħa’î’nin Ebû Hanîfe’nin

⁹⁷ Nesefî, Ebü'l-Berekât, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 291.

⁹⁸ Nesefî, Ebü'l-Berekât, *Medârikü't-Tenzil*, I, 228.

⁹⁹ Bu hususta Mâlikîler ve Hanbelîler de Şâfiîler’le aynı görüştedir. Bkz: Döndüren, Hamdi, age, s. 436-437.

¹⁰⁰ İcî, Adudüddîn, age., vr. 78b.

hocası olduğu bilindiğinden, onun görüşünü zikretmek suretiyle İcî'nin aslında Hanefiler'in görüşünü naklettiği görülmektedir.

İcî, âyetin ﴿لَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ﴾¹⁰¹ ifadesinden ve âyetteki îlâ, terabbus, erbe'ati eşhür kelimelerin manalarından hareketle, bu süre dolmadan kocanın tasarrufuna hiçbir şekilde müdâhele edilemeyeceğini, ancak süre dolduktan sonra ondan karısını boşamasının ya da evliliğine dönmesinin istenebileceğini belirtir. Bu süre dolmadan kocanın yeminini bozarak karısına dönmesi (fey') durumunda, Allah'ın onun yemininden dönmesi günahını, kefareti ödedikten sonra, rahmeti sayesinde bağışlayacağını belirtir. Erkeğin karısına bu şekilde dönmesini; “karısına zarar vermek niyetiyle yapmış olduğu îlâ'dan tevbe etmesi/dönmesi” olarak izah eder.¹⁰²

İcî, konumuzla ilgili olan boşama âyetini ﴿وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ yorumlarken, “bu durumda Allah'ın kocanın ne niyetle karısını boşayacağını bilir”, diye açıklar. Âyetteki ﴿عَزَمُوا﴾ kelimesini, lügatta; “kalbin bir şeye kesin azmedip karar vermesi”, ıstılahta ise; “Kalbin önce tereddütlü iken, sonradan kesin karara ulaşmasıdır” diye tarif eder. Ebû Hanîfe'nin; “Koca, dört aydan daha az bir süre için îlâ yapsa da bu îlâ sahihtir, geçerlidir” görüşünde olduğunu belirtir. İcî, daha önce Neha'î'nin görüşünü nakletmekle, buna işaret etmişti. Koca, bu dönüşünü; 1- ister karısıyla fiilen cinsel ilişki kurarak, 2- isterse “seninle evliliğime geri dönüyorum” diye sadece sözle yapsa da geçerlidir, der. Koca cinsel ilişki kurmasa da (sadece sözle) karısına dönmüş sayılır (ve yeminin bozduğu için) kefareti ödemesi gerekir, der.¹⁰³

İcî, bundan sonra, Ebû Hanîfe'ye göre; “bir bâin talâk'ın gerçekleşmiş olacağını”, İmâm Şâfiî'ye göre; “ilgili âyet kocaya dört ay bekleme yetkisi verdiği için, kocadan ancak bu süre dolduktan sonra karısını boşamasının talep edileceği, eğer boşamazsa karısının talebi üzerine hâkimin onları boşayacağı ve bunun da bir ric'î talâk sayılacağı” görüşünde olduklarını belirtir. İmâm Şâfiî'nin kavî-i cedîd'ine göre; “Koca dört aylık süre içinde iken karısıyla cinsel ilişki yaşarsa, kefareti ödemesi gerekir” dediğini nakleder. İmâm Mâlik'in îlâ'yı; “Sadece kızgınlık durumunda yapılırsa geçerlidir” diye tarif ettiğini belirtir. İlâ yapan kocaya el-hâlif der ve bunu; “Boşaması geçerli olan her kocadır” diye tarif eder. Hakkında îlâ yapılan ve yemin edilen kadına el-

¹⁰¹ Bakara; 2/226.

¹⁰² İcî, Adudüddîn, age, vr. 78b, 79a.

¹⁰³ İcî, Adudüddîn, age, vr. 79a.

mahlûf 'aleyhâ der ve bunu; “Ric'î talâk halinde olsa bile, kocasının kendisine hâlâ ilişebilme imkânı olduğu kadındır” diye tarif eder.¹⁰⁴

Boşanmış Eşlerin Yeniden Evlenmek İstemeleri

Kur'ân-ı Kerîm, karı-koca arasındaki geçimsizliğin önünü almak için, sadece evli haldeki eşlerin iyi geçinmelerini değil, aynı zamanda boşanmış olan eşlerin dahi buna pişman olduklarında aralarını ıslah edip yeniden evlenmelerine müsaade edilmesi gerektiğini, bu durumdaki eşlerin birbirleriyle yeniden evlenmelerine aslında başkalarından daha lââyık olduklarını vurgulamaktadır. Bu husus Bakara; 2/228'de ele alınmaktadır. Söz konusu âyet şöyledir :

﴿وَيُعَوِّلُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا، وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ، وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ، وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾

“Kocaları, bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri alıp (evlenmede başkalarından) daha çok hak sahibidirler. Onların lehine de, aleyhlerindeki ma'rûf hakka denk bir hak vardır. Yalnız erkeklerin kadınlardan bir derece üstünlüğü vardır. Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.”

Âyetin yine barış(tır)maya ve ıslâh etmeye vurgu yaptığı görülmektedir. Baş tarafında, kocaları tarafından boşanmış kadınların beklemleri gereken iddete, sonra da bu kadınların rahimlerinde olanı gizlememeleri gerektiğine değinen bu âyet, devamında eşlerin barışıp yeniden evlenme teşebbüsüne, sonrasında da birbirlerine karşı olan haklarına ve sorumluluklarına işaret eder.

Müfessirimizden Neseîî, bu âyet ile kocaların karılarına geri dönüp yeniden evlenmeye daha lââyık olduklarını belirtir. Ayrıca âyetin, kocanın boşadığı karısıyla iddeti içinde (ric'î talâk) cinsel ilişkiye girmesinin haram olmadığına delâlet ettiğini, çünkü karısını boşadıktan sonra dahi erkeğe “onun eşi ﴿يُعَوِّلُهُنَّ﴾” dediğini belirtir. Yine çünkü âyetteki ﴿أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ﴾ ibâresinin ﴿أولى برجعتهن﴾ manasına geldiğini, ﴿في ذلك﴾ ibâresinin de “kadının iddet süresi” olduğunu belirtir. Bu durumda âyetin manasının; “Koca, karısına dönmek isterse karısı da bunu istemez ve reddederse, bu durumda kadının dediğine değil de erkeğin dediğine itibar edilir, onun dediği olur. Erkeğin isteği ve sözü kabule kadınınkinden daha evlâdır. Çünkü bu süre zarfında erkeğin ric'at etme hakkı vardır” şeklinde olduğunu belirtir. ﴿إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا﴾ ibâresini; “Kocalar, karılarına

¹⁰⁴ İcî, Adudüddîn, age, vr. 79a.

ric'at ederek onlarla aralarını ıslah etmek, onlara zarar vermek yerine ihsanda bulunmak isterlerse, (buna hakları vardır)” diye açıklar.¹⁰⁵

Îcî'nin de âyet hakkındaki açıklamaları Nesefî'nin açıklamalarına benzer. Îcî, âyetteki ba'l/koca kelimesinin manası ve türevleri hakkında, daha önce zikrettiğimiz gibi, Nisâ; 4/128 âyetin tefsirinde de benzer açıklamalarda bulunmuştu. Nesefî gibi, ﴿بِرَدِّهِنَّ﴾ kelimesinin ﴿بِرَجْعَتِهِنَّ﴾ manasında kırâat olunabildiğini, ﴿ذَلِكَ﴾ ism-i işâret'inin de boşanmış olan “kadının iddet süresi”ni gösterdiğini belirtir. ﴿أَحَقُّ﴾ ism-i tafdil'inin âyette “mutlak ziyâdelik/öncelik” manasında kullanıldığını, yani; “kocası tarafından boşanan kadını her halükârda ancak onu boşayan kocası geri almaya daha lâyıktır, başkası değil” demek istendiğini belirtir.¹⁰⁶

Îcî, âyetteki ﴿وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ...﴾ hükmünün “kadının iddet süresinin bitmesinden sonra”sıyla sınırlandırılmıyacağını, çünkü âyetin; “kadın iddeti bittiği halde bunu gizlerse başka erkeğin de onunla evlenme hakkı vardır, ancak ilk kocasının hakkı daha önceliklidir” manasına geldiğini açıklar. İddet içinde iken zaten problem yoktur, çünkü redd ve ric'at kelimelerinin manalarından da hareketle; “ric'î talak'da erkekle kadın hâlâ karı-koca durumundadırlar” demektir, der. Çünkü bu süre zarfında kocanın karısına ric'at ederek onun beklemekte olduğu iddetini iptal edip yarıda kesebildiğini veya ric'at etmeyerek bu süreyi beklemesine izin verme hakkının olduğunu belirtir. Ayrıca âyetteki redd kelimesi ile; “karısıyla cinsel ilişki harâmlığından helâllige geri dönme hakkı”nın anlaşıldığını da belirtir.¹⁰⁷

Îcî, “koca, karısına dönmeye daha lâyıktır” derken burada ﴿الْأَحْيَاءِ﴾'in “kocanın niyetinin karısıyla arasını ıslah etmek, ona ihsanda bulunmak, ona zarar verme niyeti asla taşımamak” ile sınırlandırıldığını, maksadın ıslah olmaması durumunda ric'atın da sahîh olmayacağını belirtir. Îcî, âyette ric'î talâkdan ve bu şekilde boşamadan sonra kocanın karısına dönme hakkından bahsedilmesinden, sadece; “âyetteki ﴿هِنَّ﴾ zamirinin tahsis ifade ettiği ve sadece bu kadınlara ﴿الرَّجْعِيَّاتِ﴾ işâret ettiği” manası çıkmaz, aksine zamir umumi manada kullanılmış olup hem ric'ıyyât hem de bâinât olan kadınları işâret eder, der. Çünkü bu âyet rici talakla boşanan kadınlara işâret ederken, bir sonraki âyet (Bakara; 2/229) de; tamamen boşanmış olan kadınlara (bâinât) ve kocalarının yeni bir nikâhla onlara dönmeye başkalarından daha evlâ olduğuna işâret eder, der.¹⁰⁸ Bu

¹⁰⁵ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, I, 180.

¹⁰⁶ Îcî, Adudüddîn, age, vr. 79b.

¹⁰⁷ Îcî, Adudüddîn, age, vr. 79b.

¹⁰⁸ Îcî, Adudüddîn, age, vr. 79b.

ayrıntılı açıklamalara Nesefî yer vermemiştir.¹⁰⁹ Âyetin; “Ric’î talâkla boşanmış kadını yeniden almaya onu boşayan kocası daha lâyıktır” hükmü zaten açıktır. Ancak âyetten; “Bâin talâkla boşanmış kadını geri almaya da onu boşamış olan kocası daha lâyıktır” hükmü, Îcî'nin çıkarımıdır.

Nesefî, ﴿وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾ ibâresini şöyle açıklar: Kadınların kocalarından mehir ve nafaka almak, güzel muâmele görmek, kendilerine zarar verilmemek hakları olduğu gibi, kocaları bir şeyi emrettiklerinde ya da yasakladıklarında onlara itaat etme yükümlülükleri vardır. Bunlar da m’arûf üzere yani Şeriat’ta ve insanların günlük yaşamlarında yasak ve garip sayılmayacak şekilde olmalıdır. Eşlerden hiçbiri hakkı olmayan bir şeyi diğerinden isteyemez. Burada hakların ve sorumlulukların mümâsil olmasından maksat; birbirlerine karşı güzel ve hasene sayılacak şeyler yapmalarıdır. Yoksa kadın elbise yıkar ya da ekmek pişirirse erkek de aynısını yapacak değildir. O da bir erkeğe yakışan güzel bir davranışla eşine karşılık verir.¹¹⁰

Îcî, karı-koca arasındaki haklar-sorumluluklar mümâselesine işâret eder ve bunları “eşlerin birbirlerine karşı aslî görevleri” diye belirtir: Kocanın karısı üzerindeki haklarının; cinsel ilişki ihtiyacını karşılayabilmesi, onun tayin ettiği hususlara karısının riâyet etmesi olduğunu söyler. Kadının kocasının üzerindeki haklarının ise; nafaka, giyim, mesken, kasm/kısmet hususları olduğunu belirtir.¹¹¹ Bu açıklamalar Nesefî'nin açıklamalarına yakındır.

Nesefî, ﴿وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ﴾ ibâresini; “eşler birbirlerinden cinsel yönden yararlanma hususunda eşit haklara sahip olsalar da, erkek kadının maddî gereksinimlerini ve nafakasını karşılayıp nikâh hakkını da elinde tuttuğu için, onun hakkı kadının hakkından bir derece daha üstündür”, diye açıklar.¹¹²

Îcî, âyetteki ﴿وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ﴾ ibâresini; “erkeğin hakkı bir derece daha fazladır, üstündür” diye açıklar. Kadınların haklarının genellikle mâlî/maddî olduğunu, kasm haklarının da sıraya koymakla olduğunu belirtir. Kocaların üstünlüğünü; evde hâkim ve koruyucu olmaları, kadınların dinini ve hukukunu korumaya memur olmaları, hattâ bir veche göre; “kocanın malını harcama hususunda karısına sınırlama ve hacir koyma yetkisi olduğu” hususlarıyla açıklar. Ayrıca erkeğin; daha akıllı olmak, diyet ödemek,

¹⁰⁹ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, I, 180.

¹¹⁰ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, I, 180.

¹¹¹ Îcî, Adudüddîn, age., vr. 79b.

¹¹² Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, I, 180.

miras payında üstün olmak, kadı olmak, şahitliğinin kabul edilmesi, karısının üstüne başka bir kadınla da evlenebilmesi, daha sakin ve sabırlı olması gibi bilinen hususlar sebebiyle daha güçlü ve üstün olduğunu, aksinin mümkün olmadığını belirtir.¹¹³

Sonuç

Nisâ;4/35. âyette belirtildiği üzere; “Karı-kocanın anlaşmazlığından ve ayrılma ihtimallerinden endişe edilmesi durumunda, her ikisinin âilesinden birer hakem bulunarak en az iki kişiden oluşan bir âile meclisi oluşturulması” emredilmektedir. Âyetin kimi muhâtap aldığı, yani hakemleri görevlendirme işinin kimlere yüklendiği hususunda; a- karı-kocanın bizzat kendileri, b- iki tarafın âileleri, c- yargıdaki hâkimler, olmak üzere üç farklı ihtimal söz konusudur. Bunlardan hangilerinin kastedildiği hususunda müfessirlerimizden Nesefî bir kanaat belirtmezken, İcî burada kastedilenin hâkimler olduğunu belirtir.

Oluşturulan hakem/âile meclisinin ilk ve asıl görevinin karı-koca arasındaki anlaşmazlıkları bulup gidermek ve onları barıştırmak olduğu ilgili âyetin beyanıyla da gayet açıktır, bu konuda ihtilâf söz konusu değildir. Ancak barıştırma ihtimalinin kalmadığı durumlarda bu heyetin karı-kocayı ayırma haklarının olup olmadığı mezkûr mezhepler arasında ihtilâflıdır. Hanefîler’e, Şâfiîler’e ve iki müfessirimiz Nesefî ve İcî’ye göre; hakemlerin karı-kocayı boşama hak ve yetkileri normalde yoktur. Karı-koca ya da sadece koca, hakemleri buna önceden yetkili kılmışlarsa onların buna hakkı vardır. Ahmed b. Hanbel de ilk iki mezheple aynı görüştedir. İmam Mâlik’e göre; hakemlerin karı-kocanın rızaları olmasa da onları ayırmaya mutlak yetkileri vardır. İmam Şâfiî’den Mâlikîler ile aynı görüşte olduğuna dair bir rivayet daha nakledilse de bunun zayıf görüşü olduğu belirtilmektedir. Mâlikîler, İbn Abbâs’ın ve Hz. Ali’nin (r.a.) görüşlerini delil olarak alırlarken diğer üç mezhep yine Hz. Ali’nin aynı görüşünü delil sayarlar ve kendi görüşlerini destekler şekilde yorumlamaktadırlar. Yani her iki muhâlif taraf Hz. Ali’nin görüşünden iki zıt mana çıkarırlar.

Eşler arasında boşanma; a- boşama yetkisini elinde bulunduran kocanın hiç kimseye danışmadan bu yetkiyi re’sen kullanarak karısını boşamasıyla, b- geçimsizlik ve anlaşmazlık sonucunda barışmaya bir yol bulamayıp muhâla’a yoluyla ayrılmaya karar vermekle, c- İlâ’dan sonra erkeğin karısına geri dönmemesiyle gerçekleşir. Konuyu işlerken belirttiğimiz gibi ilgili âyetler bunların her üç çeşidine de değinmişti.

¹¹³ İcî, Adudüddin, age, vr. 79b.

Ebû Hanîfe'ye göre îlâ'nın mutlaka en az dört ay olması gerekmez, daha da az olabilir. Şâfî'ye göre dört aydan azı îlâ sayılmaz. Ayrıca dört ay dolunca koca karısına geri dönmemişse, Ebû Hanîfe'ye göre hemen bir bâin talâk gerçekleşir. İmâm Şâfî ise ancak dört ay dolduktan sonra hâkimin kocaya karısına geri dönmesini teklif ve ısrar etmesi gerektiğini, eğer dönmezse onları tefrik edeceğini ve bunun da ric'î talâk sayılacağını belirtir. Her iki müfessirimiz de mezheplerinin görüşlerine kâildirler.

Bakara; 2/228. âyet, boşanan eşlerin yeniden bir araya gelmelerine izin vermekte, hattâ tavsiye etmektedir. Âyetin ric'î talâk'a işâret ettiği ve kocanın karısına iddet süresi bitmeden ve onun rızasını da almadan dönme hakkı olduğu hususunda her iki müfessirimiz ve mezhepleri müttefiktirler. Çünkü âyet, bu süre zarfında erkeğe hâlâ "zevc/koca" diye hitap etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I-VI. Mısır Bulak, ts.
 -----, el-Müsned, Thk. A. Muhammed, I-XII, Şâkir, Dâru'l-Ma'ârif, Mısır, 1368/1949. Aydın,
 Mehmet Âkif, Türk Hukuk Tarihi, İstanbul, Beta Basım A.Ş., 13. baskı, 2015.
 Aykan, Recep, Kelime ve Konularına Göre Alfabetik Kur'an Fihristi, İstanbul, 6. baskı, Temmuz 2012.
 Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, el-Câmiu's-Sahîh, I-VIII, Dâru't-Tıbbâti'l-Âmire, İstanbul, 1325/1907, c. I-X, Kahire, 1378/1958.
 Cessâs Ebû Bekir er-Râzî, Ahkâmü'l-Kur'an (Mürâcaa/Kontrol: Sıdkî Muhammed Cemîl), Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1414/1993.
 Cevherî, İsmail b. Hammâd, Sihâh, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 4. baskı, 1433/2012.
 Cin Halil, Akgündüz Ahmet, Türk Hukuk Tarihi, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2011.
 Concordance at Indices de la Tradition Musulmane, el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzı'l-hadîsi'n-Nebevî, Wim Raven et Jan Just Witkam, I-VIII, Lahey, Hollanda.
 Çanga, Mahmud, Kur'an-ı Kerîm Lügatı (İlâvelerle Mu'cemü'l-Müfehres), İstanbul, Timaş Yayınları, 6. baskı, Mayıs 2016.
 Dârimî, Ebû Muhammed b. Abdirrahmân, Sünen, c. I-II, Mısır, t.y.
 Döndüren, Hamdi, Delilleriyle Âile İlmihali, İstanbul, Altınoluk, Erkam Y., 1421/2001.
 Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, Sünen, c. I-IV, Nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Mısır, t.y.
 Ebû Zehra, Muhammed, el-Ahvâlü's-Şahsiyye, Kahire, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1377/1957.
 Feyrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb, el-Kâmûsü'l-muhît, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 2. baskı, 1407/1987.
 Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, Kitâbü'l-'ayn, Beyrut, Mektebetü Lübnan, 1. baskı, 2004.
 İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, Sünen, c. I-II, Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Mısır, 1372/1952.
 İbn Manzûr, Cemâlüddîn Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükrim b. Manzûr el-İfrîkî el-Mısrî, Lisânü'l-Arab, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. baskı, 2009.
 İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah, Ahkâmü'l-Kur'an, Beyrut, Dâru'l-Cil, 1407/1978.
 İcî, Ebû'l-Fadl Adudüddîn Abdurrahman b. Rüknuddîn Ahmed b. Abdü'l-Ğaffâr b. Ahmed el-Bekrî el-Mutarrizî el-İcî eş-Şirâzî eş-Şebenkârî, Tahkîku't-Tefsîr fi Teksîri't-tenvîr, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 138a.; Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 140a.
 İlkiyâ el-Herrâsî, Ahkâmü'l-Kur'an, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. baskı, 1434/2013.

Kadı Beydâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. baskı, 1408/1988.

Kal'acî Muhammed Ravvâs, Kuneybî Hâmid Sâdik, Mu'cemü lüğati'l-fukahâ', Beyrut, Dâru'n-Nefâis, 2. baskı, 1408/1988.

Lüvis Me'lûf, Müncid, Beyrut, Dâru'l-Meşrik, 35. baskı, 1996.

Mâlik b. Enes, Muvattâ (Yahyâ b. Yahyâ el-Leysi'nin rivâyeti), Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1. baskı, 1434/2013.

Muhammed Fuâd Abdülbâkî, el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm, İstanbul, el-Mektebetü'l-İslâmiyye (Mehmet Özdemir), 1982.

Müslim, Ebû Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, el-Câmiu's-Sahîh, ...

Nesâî, Ebû Abdîrrahman b. Şuayb, Sünen, c. I-VIII. Baskı yeri ve tarihi

Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, Kenzü'd-dekâik, Medîne-i Münevvere – Dâru'l-Beşâir el-İslâmiyye, Beyrut - Dâru's-Sirâc, 2. Baskı, 1435/2014.

Nesefî, Ebû'l-Berekât, Celâlüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl, Beyrut, Dâru'n-Nefâis, 3. baskı, 1435/2014.

Özsoy Ömer, Güler İlhami, Konularına Göre Kur'ân (Sistemik Kur'ân Fihristi), Ankara, Fecr Yayınevi, 10. baskı, Nisan 2005.

Öztürk, Abdülvehhâb, Kur'ân-ı Kerîm Fihristi, İstanbul, Timaş Yayınları, 1998.

Râğîb el-İsfahânî, el-Müfredât fi Elfâzi'l-Kur'ân, Dımeşk, Dâru'l-Kalem, Beyrut, ed-Dâru's-Şâmiyye, 4. baskı, 1430/2009.

Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, el-Ümm, Kahire, Dâru'l-Ğadi'l-Arabî, 1. Baskı, 1410/1990.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî, Ahkâmü'l-Kur'âni'l-Kerîm, I-II, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. baskı, 1433/2012.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ, Sünen, c. I-V, Thk. A. M. Şâkir, Kahire, 135/937.

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Seriyy, Me'âni'l-Kur'ân ve Îrâbüh, Beyrut, Âlemü'l-Kütüb, 1. baskı, 1408/1988.

Zemahşerî, Cârullah Mahmûd b. Ömer, el-Keşşâf, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, ... 1429/2008.